

वर्ष १५ : अंक ४]

तंत्रो

[क्रमांक : १७२

श्रीमन्महाल गोकणदास शाह

ACHARYA SHRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR

SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA

Koba, Ghatghatnagar - 382 007.

Ph. : (079) 23276252, 23276204-05

Fax : (079) 23276248

विषय-दर्शन

विषय	लेखक	पृष्ठ
१. कर्मना सिद्धांत	श्री. राधाकृष्णन	८१
२. मोहन-जो-दाराभा श्री पार्श्वनाथ कमवाननी आकृति	पू. श्रीनंशुविजयश	८२
३. मुखाप अने कांटा	क.	८०
४. शक्ति नामक सूत्रिया	श्री. वीराबाब २. आपडिना	८२
५. सुनंदा अने इपसेन कुमार	N.	८६
६. प्रश्नोत्तर किरण्णावली	पू. श्रीविजयपद्मसरिछ	१०१
७. अंधस्वीकार		१०४
८. विद्यावत पर्वत अने भीम स्थानुं अवसोहन	पू. श्रीशक्तिमानरछ टाईटल २-४	

વિદ્યાચલ પર્વત અને બીજાં સ્થળોનું અવલોકન

લેખક : પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીકાંતિસાગરજી.

મુનિરાજ શ્રીકાંતિસાગરજી મહારાજશ્રી પુરાતત્ત્વના વિષયમાં ખૂબ દ્વિચરણી ધરાવે છે અને શિલ્પ-સ્થાપત્યમાં તો તેમની દષ્ટિ વધુ વિકસિત અને શાસ્ત્રીય બની ગઈ છે, એ હકીકત તેમના વિવિધ લેખોથીયે પુરવાર થાય છે. વિહાર દરમિયાન આવતા પ્રત્યેક પ્રદેશને તેઓ એ દષ્ટિએ નિહાળે છે. નવીન વસ્તુઓ જે સાંપડે તેની યાદી કે નોંધ કરી લઈ પ્રકાશમાં મૂકી આપણી અધારી દિશાને અજવાળે છે.

હજીયે આપણા સંશોધકો જૈન મૂર્તિઓને ઓછા મૂર્તિ કહી દેવાની ભ્રામક અધ-પરંપરાને ચિપકી ખેડેલા છે તેમને અને જૈન, જૈનેતર તેમજ સરકારી આગેવાનો સાથે તેઓ સંપર્ક સાધી સ્થાપત્યનું વાસ્તવિક મૂલ્યાંકન કરવાનો રાહ બતાવતા રહે છે.

‘જૈન’ પત્ર તા. ૮-૧-૧૯૭૦ના અંકમાં તેમણે કેટલીક નવીન હકીકતો આપી છે તે વાચકોને અત્યંત ઉપયોગી હોવાથી તેની તારવણી નીચે આપીએ છીએ. સંપા ૦

(૧) કૌશાંબીમાં પ્રયાગ વિશ્વ વિદ્યાલય તરફથી શ્રીયુત ગોવર્ધનરાય શર્માની દેખરેખ નીચે પ્રાચીન સંશોધન અંગે ખોદકામ ચાલી રહેલું છે. આ સ્થળોને નિહાળતાં તે ઈ. સ. પૂર્વે બીજી શતાબ્દીના હોવાનું માલમ પડે છે. ખોદકામમાંથી જે સામગ્રી નીકળી આવી છે તેમાં જૈનધર્મ સાથે સંબંધ ધરાવતી કેટલીક વસ્તુઓ પણ મળી આવી છે. તેમાં એક પથ્થરમાં કારાયેલ ચક્ષુ-ચક્ષિણી સહિત શ્રીનેમિનાથ ભગવાનની લેખ વિનાની મૂર્તિ મળી આવેલી છે. આ પ્રતિમા ઈ. સ. પૂર્વેની પ્રાચીન દીવાલોના અવશેષ સાથે મળતી હોવાથી એટલી જ પ્રાચીન હોવાનું પુરવાર થાય છે. એટલું જ નહિ મથુરાથી મળી આવેલી ઈ. સ. પૂર્વેની મૂર્તિઓ સાથે તેના શિલ્પવિદ્યાનું સામ્ય જોવાય છે અને તેથી આ પ્રતિમા ઈ. સ. પૂર્વે બીજી શતાબ્દીની હોય એવું સપ્રમાણ નિર્ણય થાય છે.

(૨) મીરજાપુર આવતાં વચ્ચે વિદ્યાચલ પર્વત આવે છે. ઉત્તર ભારતના હિંદુઓનું આ મોટું તીર્થધામ મનાય છે. અહીંના મંદિરોનું શિલ્પ-સ્થાપત્ય ઉચ્ચ ક્રાંતિનું અને દર્શનીય છે પરંતુ સખેદ કહેવું પડે છે કે, અહીં પર્વત ઉપર જે અષ્ટભુજ દેવીની ચુકા છે, જેમાં વચલી મૂર્તિની આભુમાં પદ્માસનસ્થ જૈન પ્રતિમા છે, જેને ત્યાંના પંડ્યાઓ

[અનુસંધાન માટે જુઓ ટાઈટલ પેજ ત્રીજું]

કર્મનો સિદ્ધાંત

કર્મનો સિદ્ધાંત પાપીના મનમાં એટલો ઉત્સાહ પ્રેરે છે કે પાપચરણ બંધ કરવાને ને પુણ્યને પંથે વાળવામાં કદી વેળા વહી જતી નથી. જાગ્યા ત્યાંથી સવાર. નિરાશા ને દુઃખ, પાપ ને સંકટની સામે આશાના દરવાજા કદી બંધ થતા નથી એમ કર્મનો સિદ્ધાંત પોકારીને કહે છે. તે આપણને પાપી પ્રત્યે ઉદાભાવે વર્તવા સમજાવે છે, કેમકે માણસો ઘણીવાર દુરાત્મા હોય છે એના કરતાં વધારે દુર્બળ મનના હોય છે. માણસનું હૃદય દુષ્ટતા ને પાપાચારમાં જ રાચે છે અને તેને પુણ્ય કરતાં પાપ જ વધારે મુશ્કે છે, સ્વર્ગના સીધાં ચડાણ કરતાં નરકનો સહેલો ઉતાર જ વધારે ગમે છે, એમ કહેવાય કે મનાય તો તે સાચું નથી.

[હિંદુ શ્વનદર્શન]

દુર્ભાગ્યે હિંદુસ્તાનમાં માણસ પોતે જ્યારે સામર્થ્યહીન થઈ ગયો અને પોતાથી બનતો બધો પુરુષાર્થ કરી છૂટવાની મહાનગી તેનામાં રહી નહીં ત્યારે કર્મનો સિદ્ધાંત અને દૈવવાદ બેનો

ગોટાળો થઈ ગયો. કર્મના સિદ્ધાંતને લોકોએ જડતા ને ભીડુતા પોષવાના બહાના તરીકે વાપરવા માંડ્યો, ને તે આશાનો સંદેશો હતો તેમાંથી બદલીને તેને નિરાશાનો સંદેશો બનાવી દેવામાં આવ્યો. તેણે પાપીને કહ્યું, “તું દુરાચારી તો છે જ, પણ એથી સારો તું કદી થઈ શક્યો જ નહોત. એ લેખ તારે લલાટે

વિધાતાએ અનાદિકાળથી લખી જ રાખેલો હતો.” આવી નિરાશાની ફિલસૂફી કર્મના સિદ્ધાંતમાંથી ફક્ત થતી નથી.

—શ્રીરાધાકૃષ્ણન

વર્ષ ૧૫	વિક્રમ સં. ૨૦૦૬ : વીરન. સં. ૨૪૭૬ : ઇ. સ. ૧૯૫૦	ક્રમાંક
બંક ૪	પોષ વદિ ૧૨ : રવિવાર : ૧૫ જાન્યુઆરી	૧૭૨

મોહન-જો-દારોમાં શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આકૃતિ

લેખક : પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રીજીવૃવિજયજી

તત્ત્વજ્ઞાનની ઐતિહાસિક સર્વાંશમાં જૈનધર્મની પહેલે પૂખ પ્રાચીન કાળ સાથે સંબંધ ધરાવે છે એ હવે નિર્ણયિત ક્ષેત્ર ચૂકવ્યું છે. પરંતુ ભારતનાં પ્રાગૈતિહાસિક કાળનાં સ્વસાવશેષો સાથે જૈનધર્મનો સંબંધ કેવો અને કેટલો હતો એ દિશા તરફ હજી પુરાતત્ત્વવિદોનું ધ્યાન ગયું નથી. આ લેખ એ દિશામાં પહેલ કરે છે, એટલું જ નહીં મૂર્તિવાદની એક સમસ્યા ઊભી કરે છે.

વેદમાં મૂર્તિવાદને સ્થાન નહોતું અને ઔદધર્મમાં છુદ્ધ ભગવાનની મૂર્તિ જેમનાં નિર્વાણ પછી કેટલેય કાળ વીત્યા બાદ બનાવવામાં આવી હતી. મોહન જો દરોની વસ્તુ-સામગ્રી પ્રાંચ હજાર વર્ષ પૂર્વથી લાઈને તે પછીના કાળ સુધીની સાબિત ક્ષેત્ર ચૂકી છે અને તેથી મૂર્તિવાદનાં મૂળ કેટલાં ઊંડાં છે અને જૈનધર્મ સાથે તેનો સંબંધ કેટલો પ્રાચીન છે એ સહેજે કલ્પનામાં આવી જાય છે. પૌણ્ય ત્રણ હજાર વર્ષ પૂર્વના લગભગના કોઈ કાળની આ જૈન આકૃતિ મૂર્તિવાદની પ્રાચીનતાનો નિદેશ કરે છે. વસ્તુતઃ યજ્ઞની સામે પ્રતીકાર કરનારી જે સંસ્થા હતી તેમાં મૂર્તિવાદનું સ્થાન મુખ્ય હતું. એ સંસ્થા કષ્ટ કષ્ટ હતી એનો નિર્ણય કરવાનું પુરાતત્ત્વવિદોને સૌખ્યે છતાં એટલું નિશ્ચિત છે કે એ સંસ્થાઓ ઘેરા જૈનધર્મનો હિસ્સો મુખ્ય હતો.

સંપાઠ

અ અભિરક્ષ પાર્શ્વનાથ ભગવાનની ત્રણ વર્ષે (સં. ૨૦૦૫ માં) અક્ષયતૃતીયા ઉપર યાત્રા કરીને ત્યાંથી વિહાર કરી અસારે આકોલા આવવાનું થયું હતું. ત્યાં થોડા વખતની સ્થિરતા દરમ્યાન વાંચવા માટે એક છુક્સેલર પાસેથી કેટલાંક ભૌગોલિક અને ઐતિહાસિક અંગ્રેજી પુસ્તકો હું લાગ્યો હતો. તેમાં એક A Pageant of India નામનું Kemm-eth Saunders નામના લેખકે લખેલું ઇંગ્લાંડની એક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીથી પ્રસિદ્ધ થયેલું પુસ્તક હતું. આમાં ભારતવર્ષના ઉપલબ્ધ પ્રાચીનતમ ઇતિહાસથી આરંભી અર્વાચીન ઇતિહાસ આપેલો હતો કે જે સામાન્યરીતે ગણાતા-માનતા ઇતિહાસના પુસ્તકોથી જુદી જ દષ્ટિ આલેખાયેલો હતો. આના પ્રારંભમાં સરકારી પુરાતત્ત્વખાતાએ ખોદકામ કરીને શોધી કાઢેલા (સંધમાં આવેલા) મોહન-જો-દારો નામના પ્રાચીન નગરમાંથી મળી આવેલી કેટલીક વસ્તુઓનું વર્ણન હતું. આમાં ધાતુના પતરાં ઉપર કાતરેલી એક આકૃતિનું પણ વર્ણન હતું. એ વર્ણન વાંચતાંની સાથે જ મને લાગ્યું કે આ આકૃતિ ખીજી કોઈ નહીં,

અંક ૪]

મોહન જો દારોમાં પાઠ ભાગની આકૃતિ

[૮૩

પણ વહની ઝાડ નીચે કાચોત્સર્ગાધ્યાને જાહેલા ફળાધારી શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની જ છે. આથી જો અગ્રેણ પુસ્તકના મહત્વના લખાણને મેં તે જ વખતે નોંધી લીધું અને પછી પુસ્તક પાછું આપી દીધું.

આ અગ્રેણ લખાણ જાણવા પહેલાં મોહન જો દારો શું છે, ક્યાં આવ્યું છે, મોહન જો દારોની સંસ્કૃતિની પ્રાચીનતા કેવી છે, તથા મોહન-જો-દારોનું નામ ઐતિહાસિક પુસ્તકોમાં શાથી આવ્યું અથવા ગાળ્યા કરે છે તે જાણવું ઉપયોગી અને જરૂરી છે.

મોહન-જો-દારો.

આ સ્થળ સિંધપ્રાંતના લારખાના બિલ્લામાં લારખાનાથી દક્ષિણે લગભગ ૨૫ માઈલ તથા ડોહી સ્ટેશનથી આઠેક માઈલ દૂર સિંધુ નદીના પશ્ચિમ-કિનારે લગભગ ૨૭° ૧૫' ઉત્તર અક્ષાંશ અને ૬૮° ૧૫' પૂર્વ રેખાંશ પર આવેલું છે. સિંધી ભાષામાં મોહન-જો-દારો નો અર્થ 'મરેલાઓની ટેકરીઓ' એવો થાય છે. (મોહન=મરેલા, જો=નો, દારો=ટેકરીઓ.) આ સંપર્ષમાં એવી આખ્યાયિકા ચાલે છે કે, પહેલાં સિંધપ્રાંતમાં વલુરાય નામનો એક અત્યંત જીલ્મી રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તેના જીલ્મથી પ્રજા તેા શું પણ તેના સ્વજન-સંબંધી પણ થણા ત્રાસી ગયા હતા. તેની કુદૃષ્ટતા વધતાં વધતાં એટલે સુધી વધી કે તેણે પોતાની ભત્રીજી ઉપર પણ અયાચાર કરવાની તૈયારી કરી. તેની કુદૃષ્ટાથી કુદરત પણ કોપાયમાન થઈ ગઈ અને યજ્ઞાંસર તે જ વખતે આકાશમાં પ્રચંદ વાદળ ચડી આવ્યું. ભેરદાર વૃષ્ટિ થઈ વીજળી પડી અને મોટા ધસ્તીકંપ થયો. તેથી વલુરાયની રાજધાની અને બીજાં અનેક સિંધનાં શહેરો તેમા દટાઈ ગયાં અને તે સ્થળે અનેક નાની નાની ટેકરીઓ નિર્માણ થઈ આથી આ સ્થળનું મોહન-જો-દારો=મરેલાઓની ટેકરીઓ એવું નામ પડ્યું છે.

૧. આના અનુસંધાનમાં જૈન અનુક્રુતિઓમાં આવતી એક સત્ ધ્યાતમાં લેવા જ્યો છે—

સિંધુ નદીની પાસે હોવાથી સિંધુસૌવીર નામે ઓળખાતા દેશમાં વીતભયપુરપત્તન નામનું નગર હતું. તેમાં ઉદાયન નામના રાજ રાજ્ય કરતા હતા કે જ્યો ચેડા મહારાજની પ્રસાવતી નામની પુત્રીને પરણ્યા હતા. એક વખત વહાણના વેપારી પાસેથી ગોશીર્ષવંદનની બનાવેલી ભગવાન મહાવીરદેવની જીવત્સ્વામી પ્રતિમા રાજને પ્રાપ્ત થઈ હતી. રાજ-રાણી બંને પૂજા કરતાં હતાં. અનુ-ક્રમે રાણી સ્વર્ગે ગયા પછી કુખલ દાસી પૂજા કરતી હતી. એક પ્રસંગે પ્રાપ્ત થયેલી ગુદિકાના પ્રસા-વથી દાસી કુખલ મઠીને અત્યંત રૂપવતી બની ગઈ હતી. તેથી તેની ઉજ્જવિનીતા અંડપ્રયોતન રાજની સાથે પરણવાની ઇચ્છા થવાથી અંડપ્રયોતન ત્યાં સતોસાત આવીને ભગવાન મહાવીરની ઉપર જીવત્સ્વામી પ્રતિમા સાથે દાસીનું હરણ કરી ગયો હતો. આ વાતની સવારમાં ખગર પડતાં ઉદાયન રાજ પ્રચંડ સ્તેષ લઈને ઉજ્જવિની આવી પહોંચ્યા હતા અને અંડપ્રયોતનનો પરાજ્ય કરીને ભગવાન મહાવીરદેવની મૂર્તિને ઉદાસના ગયા, પણ પ્રતિમા આડી નહીં. જ્યારે અધિષ્ઠાતકે કહ્યું કે " તારૂ વીતભયપુરપત્તન ધૂમની વૃષ્ટિથી દટાઈ જશે માટે આ પ્રતિમા ત્યાં ન લઈ જઈશ." ત્યાર પછી રાજ પાછા ફર્યો. એક વખત ઉદાયન રાજની ભગવાન મહાવીર પ્રણ પાસે દીક્ષા લેવાની ભાવના થઈ, ભગવાન ત્યાં પધાર્યા અને રાજએ પણ પોતાના ભણેજ કેશીકુમારને રાજ્ય સોંપીને ભગવાન પાસે દીક્ષા લીધી. જૈનશાસનમાં આ અવસર્પિણીમાં છેલ્લા રાજર્ષિ તરીકે ઉદાયન રાજ પ્રસિદ્ધ છે. દીક્ષા લીધા પછી કોઈ વખતે ઉદાયન રાજર્ષિ વીતભયપુરપત્તનમાં પધાર્યા હતા. તે

૮૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

પંજાબમાં રાણી નદીના પૂર્વ કિનારે મોઢગોમેરી જિલ્લામાં લગભગ ૩૧ ઉત્તર અક્ષાંશ તથા ૭૩° ૨૫' પૂર્વ રેખાંશ ઉપર હરપ્પા નામનું એક સ્થળ આવેલું છે. સરકારી પુરાતત્વખાતાના અધિકારી જૈન માર્શલનું ઇદિશ મ્યુઝિયમમાં જોયેલાં નાણાં અને એલેક્ટ્રોન-હર કનિંગહામને આકર્ષણશક્તિ સર્વે એન્ડ ઇન્ડીઆના સન. ૧૮૭૨-૭૩ના રિપોર્ટમાં પ્રસિદ્ધ કરેલા હરપ્પામાંથી મળી આવેલા સિક્કાના ઉદ્ભવ ઉપરથી હરપ્પા તરફ લક્ષ્ય ગયું. અને રામપહાદુર દયારામ સહાની નામના વિદ્વાન દ્વારા ઇસ્વી સન ૧૯૨૧ના જન્યુઆરી મહિનામાં હરપ્પામાં ખોદકામની શરૂઆત કરી, અને ત્યાંથી એક પ્રાચીન નગરના અવશેષો મળી આવ્યા. બરાબર બીજા ૪ વર્ષે પુરાણ વસ્તુ સંશોધન ખાતાના અધિકારી રાખાલદાસ બેનજીની દેખરેખ નીચે ઇસ્વીસન ૧૯૨૨માં મોહેન-જો-દારોની એક ટેકરીના ખોદકામની શરૂઆત થઈ. ત્યાર પછી પણ જુદા જુદા અધિકારીઓની દેખરેખ નીચે ખોદકામ થયું. મોટી આશ્ચર્યની વાત એ છે કે મોહેન-જો-દારોમાં એક ઉપર એક એમ બાંધવામાં આવેલાં છ થી સાત નગરો નીકળ્યાં છે. હરપ્પામાં જેવી નગર રચના મળી

વખતે 'રાજ તમારી પાસેથી રાજ્ય પાછું લેવા માટે આવ્યા છે' આવાં મંત્રીઓનાં વારંવાર કથનથી ભરખાયેલા કેથી રાજ્યે બિશ્વા સમયે તેમને આહારમાં વિષ અપાવ્યું હતું. વિષના પ્રયોગથી સર્જિતું નિર્વાણ થયું હતું.

રાજના આ કુબ્ધાર્થથી કોપાયમાન થયેલા દેવોએ ત્યાં ધૂળની ઘોર વૃષ્ટિ કરી અને તેમાં સમગ્ર નગર દટાઈ ગયું હતું. હકાયન સર્જિને વિષ અપવામાં આવ્યું ત્યારે તેઓ કુંભારના ઘરમાં રહેતા હતા તેથી જ્યારે ધૂળની વૃષ્ટિથી નગર દટાઈ ગયું ત્યારે તેમાં કુંભારનું ઘર બચી ગયું હતું તેથી આ સ્થાનને કુમ્ભકારવસ્ત્રેષુ પશુ કહે છે. 'આવસ્થક ચૂર્ણિ' (પૃ. ૩૪, ૫૫૩)ના કથનાતુસાર આ સ્થાન સિંજુ-વહલીમાં આવેલું હતું. પ્રેમી અભિનંદન ગ્રંથમાં છપાયેલા જૈનગ્રંથોમે મૌગોલિક સામગ્રી ધૌર ભારતવર્ષમે જૈનધર્મકા પ્રચાર નામના લેખમાં (પૃ. ૨૬૨માં) પં. જમદીશયંદ્ર જૈન લખે છે કે પંજાબના સુન્દરેર બઠ જિલ્લામાં સનાંવન અથવા સિનાવત નામનું સ્થાન છે કે જ્યાંની જમીન ઉપર છે. આ જ સિંજુવહલી સંભવતઃ હોવું જોઈએ, અથવા તે સિંધ કે પંજાબમાં કોઈ રેતીમય પ્રાચીન સ્થાન સિંજુવહલી હોવું જોઈએ."

સુન્દરેરબઠ પંજાબમાં સિંધુ નદીની નજીકમાં પૂર્વ કિનારે ૩૦° ૫' ઉત્તર અક્ષાંશ અને ૭૧° ૧૪' પૂર્વ રેખાંશ ઉપર આવેલું છે.

જમદીશયંદ્ર જૈનની વૈકલ્પિક સંભાવના સત્ય હોય કે અસત્ય હોય ગમે તે હો, પણ ઉપર જે દહ્મરાયની કથા આપેલી છે તેની સાથે આપણી કથામાં અમુક સમાનતા સ્પષ્ટ દેખાય છે. શું મોહેન-જો-દારો જ પ્રાચીન વીતભયપુરપત્તન હશે ? મોહેનજોદારો અને વીતભયપુરપત્તન બંને કદાચ એક ન હોય તો પણ બહુવિસ્તાર-સિંધ-પંજાબ વગેરે પ્રદેશોમાં આવાં આવાં નાના મોટા પ્રકારનાં ૩૭ સ્થળો ખોદકામ થયાં છે અને ત્યાંથી અવશેષો મળી આવ્યા છે. એટલે આવાં બીજાં ધણાં નગરો ત્યાં દટાયેલાં છે. સંભવ છે કે આપણું વીતભયપુરપત્તન પણ તે પૈકીનું એક હોય.

આ વાત પણ સ્મરણમાં રાખવા જેવી છે કે કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રીહૈમયંદ્રસૂરિ મહારાજ 'ત્રિપદિ શલાકા પુરુષ ચરિત્ર'માં જણાવે છે કે ભગવાન મહાવીરદેવે સ્વમુખે કહ્યું હતું કે "દટાઈ ગયેલા વીતભયપુરપત્તનમાંથી કુમારપાલ રાજ ભગવાન મહાવીરસ્વામીની પ્રતિમા કઠાવશે અને મહાઉત્સવ-પૂર્વક પાટણમાં પધરાવશે." અને બરાબર તેમજ થયું હતું. કુમારપાલ રાજને ખોદકામ કરતાં એ પ્રતિમા મળી હતી અને પછી મહામહોત્સવપૂર્વક પાટણમાં લાવીને પધરાવી હતી. આ પ્રસંગનું અતિસુંદર વર્ણન 'ત્રિપદિશલાકા પુરુષ ચરિત્ર'ના છેલ્લા પર્વમાં તથા 'કુમારપાલ મહાકાવ્ય'માં છે.

અંક ૪]

મોહન જો દારોમાં પાઠ લંબી આકૃતિ

[૮૫]

આવી લગભગ તે જ ભતની નગરરચના મોહન-જો-દારોમાં હોવાથી આ અને નગરો એક જ પ્રકારની સંસ્કૃતિવાળા લોકોએ વસાવ્યા હશે એવું સંશોધકોનું અનુમાન છે. સંશોધકોનું માનવું છે કે પહેલાં સિંધમાં થયેા જ વરસાદ પડતો હતો અને નદીના પ્રવાહો વારંવાર બદલાતા હતા તેથી નદીના પૂરમાં આ શહેર દટાઈ જતું હશે અને પછી પૂર ઊતર્યા બાદ લોકો ત્યાં આવીને જૂના નગર ઉપર જ નવીન નગર બાંધતા હશે. આથી એક ઉપર બીજું એમ ઉપરા ઉપર બાંધેલાં છ સાત નગરો અનુક્રમે ખોદકામ કરતાં નીકળ્યાં છે. ગમે તે હો, આ સ્થળો ધણાં જ પ્રાચીન છે એમાં શંકા નથી.

૨ જો ટેકરી ઉપર ખોદકામ કરવામાં આવ્યું તે ટેકરીની ટોચ ઉપર ઔદ્ધ સ્તૂપ છે. તેથી આને 'ટેકરી' પણ કહે છે. આ સ્તૂપની નીચે દટાયેલું મંદિર હોવાની સંશોધકોની સંભાવના છે, પણ ઔદ્ધ ધર્માનુયાયીઓની ભાવના ન દુઃખાય એટલા માટે તેને તોડીને નીચે ખોદકામ કરવામાં આવ્યું નથી. આ સ્તૂપ ૨૦૦૦ વર્ષ જૂનો છે, એમ માનવામાં આવે છે. બીજે સ્થળે ખોદકામ કરતાં એક નીચે એક એમ છ સાત નગરો નીકળ્યાં છે. તેમાં જ સૌથી તળિયાનું શહેર છે તેની નગર રચના બહુ જ ઉત્તમપ્રકારની અને શાસ્ત્રીય ગણવામાં આવે છે. આ નગરમાં દક્ષિણોત્તર જનારા અનેક મુખ્ય રસ્તાઓ સમાંતરે બાંધેલા છે અને તે દરેક એક બીજા સાથે નાની નાની ગલીઓથી ગડાયેલા હોવાને લીધે અનેક એક બનેલા છે. તેમાં સૌથી સુંદર રસ્તાની પહોળાઈ ૩૩ ફુટ છે. દરેક ધરો પાકી ઘંટાથી બાંધેલાં છે અને પ્રત્યેક ધરમાં સ્નાનગૃહ, અને બીજા નાનાં મોટાં ઝોરડાંઓ છે. સ્નાનગૃહમાં ખાળ બાંધેલા છે અને તે સડકની બંને બાજુએ બનાવેલા ખોજોની સાથે જોડી દેવામાં આવેલા છે. ધરો એક બીજાની અડોઅડ ન બાંધતાં પ્રત્યેક ધર વચ્ચે થોડું થોડું અંતર રાખવામાં આવેલું છે અને અંતરમાં જ સ્નાનગૃહ બાંધેલાં છે. દરેક ગલીમાં સાર્વજનિક કૂવો છે અને ત્યાં પાણી ભરવા માટે આવેલા માણસોને બેસવા માટે કૂવો ખાસે ઘંટથી બેડકા બાંધેલી છે. પ્રત્યેક મોટા ધરમાં કૂવો છે અને એક મકાનમાં તો ૩૬ કુટ લાંબો ૩૬ કુટ પહોળો અને આઠ ફુટ ઊંડો હોય છે. સામાન્ય રીતે નાનું ધર ૨૭ x ૩૦ કુટ લાંબુ-પહોળું છે અને મોટા ધરનો વિસ્તાર તેનાથી ૬૫૫ હોય છે. એક મકાન તો વળી ૨૩૦ x ૭૮ કુટ લાંબુ-પહોળું છે. બીજું એક મકાન ૨૨૦ x ૧૧૫ ફુટ લાંબુ-પહોળું છે. ધર સિવાય દુકાનો પણ નીકળી છે. આખું નગર વ્યવસ્થિત રીતે બાંધેલું છે.

આ ઉપરાંત જ્યારે આ ટેકરીનું ખોદકામ ચાલતું હતું ત્યારે તેમાંથી અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ મળી આવી હતી. સોના-મણિના આભૂષણો, વાટીઓ, ચિત્રોવાળાં ધાતુનાં પતરાં, ધતુષ, બાણ, તલવાર, ખંજર, કુહાડા, હાથીજાંતની બંદીઓ, સ્ત્રીપુરુષોનાં પૂતળાં, ધાતુનાં નાનાં મોટાં વજન-માપ, નાણાં, છોકરાંઓને રમવાનાં અનેક પ્રકારનાં મોટી વજીરનાં બનાવેલાં રમકડાં તથા ધઉં અને જવ વજીરે ધાન્ય પણ નીકળ્યાં હતાં. મોહન-જો-દારોમાં એક અગ્રહિયમ બાંધીને તેમાં આ બધી વસ્તુઓના સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

૨. મોહન-જો-દારોમાં ત્રણ ચાર સ્થળે ખોદકામ થયું છે. તેમાં એક ટેકરી ઉપર સ્તૂપ હોવાથી તેને Stupa Mound = સ્તૂપ ટેકરી કહે છે. જ્યારે બીજા ખોદકામવાળા પ્રદેશોના અંગ્રેજોએ Dk પ્રદેશ, Vs પ્રદેશ, Hr પ્રદેશ એવાં નામો રાખેલાં છે. સ્તૂપ ટેકરી અને Dk પ્રદેશ ખાસ જોવાલાયક ગણાય છે.

૯૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫]

ઉપલબ્ધ થયેલી વસ્તુઓ ઉપરથી સંશોધકોનું માનવું છે કે ચારથી પાંચ હજાર વર્ષ જૂનું આ નગર હોવું જોઈએ. કારણ કે અહીં મળી આવેલી વસ્તુઓમાં અને ખીળાં મે ત્રણ હજાર વર્ષ જૂનાં સ્થળોએ ખોદકામ કરતાં મળી આવેલી વસ્તુઓમાં સમાનતા નથી. મળી આવેલા ધાતુઓનાં પતરાં ઉપર અનેક પ્રકારના દેવ-દેવી આદિનાં ચિત્રો આવેખેલાં છે. પણ તે આજે હિંદુસમાજમાં પ્રચલિત દેવ-દેવીઓનાં નથી. આથી પણ અનુમાન કરવામાં આવે છે કે વર્તમાન હિંદુ સંસ્કૃતિથી આ સંસ્કૃતિ પ્રાચીન હોવી જોઈએ અને કાલક્રમે તે નષ્ટ થઈ ગઈ હશે અથવા વર્તમાન સ્વરૂપની હિંદુ સંસ્કૃતિમાં તે ભળી ગઈ હશે. ધાતુઓનાં સચિત્ર પતરાં (સિક્કા) ઉપર અગ્રભાગે અક્ષરો લખેલા છે. આ કિપિ ઉકેલવા માટે ઘણા ઘણા પ્રયત્ન થયા છે છતાં હજી સુધી કંઈ જ સમજી શકાયું નથી. અક્ષરો બધા ચિત્ર-લિપિમાં લખાયેલા છે. આથી પણ આની પ્રાચીનતા માનવામાં આવે છે. સંશોધકોનું માનવું છે કે સૌથી ઉપરનાં ત્રણ નગરો ઝોઝામાં ઝોઝાં ૪૫૦૦ વર્ષ પૂર્વેનાં હશે. એક નગર વસ્યા પછી તે દટાઈ જાય અને તેના ઉપર ખીળું નગર વસે આ પ્રક્રિયામાં સહેજે ઝોઝામાં ઝોઝાં ત્રણસો વર્ષ જાય એમ માનવામાં આવે તો પણ સૌથી નીચલા ધરનું સાતમા નંધરનું શહેર કેટલું અતિપ્રાચીન હશે એની સ્વયં કલ્પના કરી લેવી જ ઠીક છે. આમ છતાં એ ભૂલવું ન જોઈએ કે સૌથી ઉપર જે ઔદ્ધ સ્તૂપ છે તે એ હજાર વર્ષ જૂનો જ માનવામાં આવે છે.

આ બધા ઉપરથી એ સમજી શકાય તેમ છે કે તે લોકો બધા પ્રકારની કળાઓમાં ધણા જ કુશળ અને આગળ વધેલા હતા.

આ ખોદકામના સંબંધમાં મોટા મોટા સાત ફળદાર વોલ્યુમો-પુસ્તક વિભાગો સરકારી પુરાતત્ત્વસંશોધન ખાતા તરફથી બહાર પડેલાં છે અને તેમાં જૈન માર્શલે ઉપ-લબ્ધ થયેલી વસ્તુઓનું વિસ્તારથી સચિત્ર વર્ણન કર્યું છે. ન્યારથી આ માહિતી પ્રકાશમાં આવી ત્યારથી જગતના મુખ્ય મુખ્ય સંશોધકોનું આ તરફ ધ્યાન ખેંચાયું છે અને ઇતિ-હાસમાં આને ધણું જ મહત્ત્વનું સ્થાન મળી ગયું છે. ઐતિહાસિક પુસ્તકમાં આનું થોડું ધણું સચિત્ર વર્ણન પ્રાપ્યે હશે જ હશે. ઉપર જણાવેલા સાત વિભાગોને આધારે ખીળ લેખકોએ પોતાના શબ્દોમાં સંક્ષેપમાં યા વિસ્તારથી ધણું ધણું લખ્યું છે.

પુરાતત્ત્વખાતા તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા પુસ્તકના સાત ભાગો તે જો કે મારા જોવામાં નથી આવ્યા, પરંતુ મેં લેખના પ્રારંભમાં જ જણાવેલા A Pageant of India નામના પુસ્તકના પહેલા મોહેન્જોદારો નામના પ્રકરણમાં જૈન માર્શલના કથનને આધારે જ જે એક આકૃતિનું વર્ણન છે તે શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનની આકૃતિને જ મળતું છે. એ આખો અંગ્રેજી પેરેટ્રાફ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે નીચે મુજબ છે—

Here too are a cobra rearing it's many-hooded heads over a human figure, which may be the prototype of Buddhist images and a sacred tree which may be the Banyan prominent in Buddhism. [A Pageant of India, P. 4]

અંક ૪]

મોહન જે દારોમાં ૫૦ ઊંની આકૃતિ

[૮૭

ભાવાર્થ—“અહીંયાં પશુકે એક મનુષ્યનું એવું ચિત્ર મળી આવ્યું છે કે તેની પાછળ સર્પ રહેલો છે અને તેણે તે મનુષ્યના મસ્તક ઉપર પોતાની કૃષ્ણાંબુને પસારી છે. વળી આ દેવી આકૃતિની પાછળ એક વૃક્ષ છે કે જે વડનું ઝાંડ જણાય છે. એમ જણાય છે કે આ મનુષ્યની (દેવની) આકૃતિ એ યુદ્ધની મૂર્તિનો નમૂનો હોવો જોઈએ. અને જે વટવૃક્ષ છે તે યુદ્ધ ધર્મનું પ્રસિદ્ધ વૃક્ષ (ઓષિવૃક્ષ) હોવું જોઈએ.

જોન માર્શલે આ ધાતુના પતરા ઉપર મળી આવેલા ચિત્રને યુદ્ધનું ચિત્ર હોવાનું જણાવે છે, પણ જોન તીર્થંકરો અને જોન ધર્મના સ્વરૂપથી તદ્દન અપરિચિત જોન માર્શલને ક્યાંથી ખબર હોય કે આને યુદ્ધની આકૃતિ સાથે કશી જ લેવા દેવા નથી પણ આ આકૃતિ ત્રેવીશમા જોન તીર્થંકર દેવાધિદેવ શ્રીપાર્શ્વજિનેધરની જ છે! જોન માર્શલે વધારે વિચાર કર્યો હોત તો અવશ્ય ખ્યાલમાં આવત કે યુદ્ધના જીવનમાં સર્પ અને વટવૃક્ષ સાથે સંબંધ ધરાવતી કોઈ પણ પ્રકારની હકીકત આવતી નથી. પરંતુ પાશ્ચાત્યોનું એવું અજ્ઞાન યા વચ્ચે રહ્યું છે કે જોન ધર્મ સાથે મળતી આવતી વસ્તુઓને હમેશાં ઔદ્ધર્મને નામે જ તેઓ યાદાવી દે છે.

હવે આપણે જોન માન્યતા સાથે ઉપરના વર્ણનને સરખાવીએ. પ્રત્યેક જોન જાણે છે કે પાર્શ્વનાથ ભગવાન, જન્મસ્થાવસ્થામાં વડના ઝાંડ નીચે કાઉરસગ્ગાખાને રહ્યા હતા તે વખતે પૂર્વભવના વૈરી કમહાસુરે આવીને ભગવાનને અનેક ઉપસર્ગો કર્યા હતા, છતાં ભગવાન બ્યારે અચલ રહ્યા ત્યારે છેવટે કલ્પાતકાળ જેવા મેઘ વિકૃતિને તેણે ભયંકર વૃષ્ટિ વરસાવી હતી. આ વખતે ધરણે આવીને સર્પનું રૂપ વિકૃતિને ભગવાનના મસ્તક ઉપર કૃષ્ણાંબુ આઝાડાન કરીને ઉપસર્ગનું નિવારણ કર્યું હતું. આ સંબંધી શાસ્ત્રોમાં ઘણાં પ્રમાણ છે. પણ આપણે પ્રસિદ્ધ અને સુલભ ઉપાધ્યાય શ્રીવિનયવિજયજી મહારાજ વિરચિત ‘કલ્પસૂત્ર-સુબોધિકા’ને જ પાઠ જોઈ લઈએ—

સ્વામી પ્રવજ્યૈકદા વિહરંસ્તાપસાશ્રમે કૂપસમીપે ન્યપ્રોધાધો નિશિ પ્રતિમયા સ્થિતઃ ।
 ઇતઃ સ મેઘમાલી સુરાધમઃ શ્રીપાર્શ્વમુપદ્રોતુમાગત્ય ક્રોધાન્વઃ સ્વવિકુર્વિતશાર્દૂલ-વૃશ્ચિકાદિ-
 મિરમીતં પ્રસું નિરીક્ષ્ય ગગનેઽન્વકારસન્નિમાન્ મેવાન્ વિકુર્ચ્ય કલ્પાન્તમેઘવદ્ વર્ષિતુમારેમે....
 .... ક્ષણાદેવ ચ પ્રમુનાસામ્રં યાવજ્જલે પ્રાપ્તે આસનકમ્પેન ધરણેન્દ્રો મહિવીભિઃ સમમાગત્ય
 ફળૈઃ પ્રમુમાચ્છાદિતવાન્, અવધિના ચ વિજ્ઞાતોઽમર્ષેણ વર્ષન્ મેવમાલી ધરણેન્દ્રેગ હક્તિઃ
 પ્રસું શરણીકૃત્ય સ્વસ્થાનં યયૌ ॥ [કલ્પસૂત્ર સુબોધિકા—સૂત્ર. ૧૫૮]

ભાવાર્થ—(શ્રી પાર્શ્વનાથ) સ્વામી એક વખત વિચારતા તાપસાશ્રમે આવ્યા હતા અને ત્યાં કુવાની પાસે વડના ઝાંડ નીચે રાત્રિએ પ્રતિમા ધારણ કરીને રહ્યા હતા; આ

૩. અહીં “પશુ” શબ્દ વાપર્યો છે તેથી બીજા સ્થળનું અનુસંધાન હોવું જોઈએ. અત્યારે મારી પાસે મૂળ પુસ્તક ન હોવાથી કંઈ નિર્ણયાત્મક કહી શકતા નથી પણ “જેમ હરપામાં તેમ અહીંયાં “પશુ” એવો આશય હોવો જોઈએ એમ મારી સંભાવના છે. હરપામાંથી પણ સંભવ છે કે, આડું ધાતુના પતરા ઉપર કોરેલું ચિત્ર મળી આવ્યું હોય. મોહનેજોદારોના જ કોઈ બીજા પ્રદેશની અપેક્ષા હોય એ પણ કદાચ બનવાજોગ છે.

૮૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

અવસરે દુષ્ટ મેઘમાલી દેવે આવીને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનને સિંહ, વિંછી વગેરે વિકુર્વાને ઉપસર્ગ કર્યા છતાં અડગ જોષને મેઘ વિકુર્વાને કષ્ટપાંતકાળના મેઘની જેમ વૃષ્ટિ કરવા માંડી. આથી ક્ષણવારમાં જ ભગવાનની નાસિકાના અચ્ચાગ સુધી પાણી આવી પ્રહોંચ્યું. આ જ વખતે ધરણેન્દ્રનું આસન કંપાયમાન થયું અને પટરાણીઓ સાથે આવીને ધરણેન્દ્રે ભગવાનને ક્ષણથી આચ્છાદિત કર્યાં. ત્યાર પછી અવધિગાનથી મેઘમાલીને ઉપદ્રવ કરતો જાણીને ધરણેન્દ્રે તેની તર્જના કરવાથી મેઘમાલી પણ ભગવાનને નમીને શરણુ થઈ સ્વસ્થાને ગયો.

આ જ હકીકત શ્રીસુમતિવિજયજી કવિરાજના શિષ્ય :અદારમી સદીના શ્રીરામ-વિજયજી મહારાજે રચેલા “ સેવો ભવિષ્ય જ્ઞાન ત્રેવીશમો ” આ સ્તવનમાં નીચે મુજબ જણાવી છે.—

“ વહ્નલો મારો વડ હેડળ કાઉસગ્ગ રહે, મેરુતણી પરે ધીર;
ધ્યાન શુક્લ જો મનમાં ધ્યાવતાં, જોયાં અડિયાં છે નીર. સેવો ભવિષ્ય.”

આ હકીકત જૈન સાહિત્યમાં એટલી બધી પ્રસિદ્ધ છે કે આ વિષે વધારે કંઈ લખવાની જરૂર જોવા નથી.

સંશોધકો આ મોહે-જોદારોની સંસ્કૃતિને ભલે ચાર-પાંચ હજાર વર્ષ જૂની માનતા હોય પણ ઉપર રહેલા ઐહસ્તુપને ૨૦૦૦ વર્ષ જૂનો જ માને છે. વળી ઉપર જણાવેલી ક્ષણધારી આકૃતિને તેઓ સુદ્ધની આકૃતિને મળતી જ જણાવે છે. ભગવાન શ્રીપાર્શ્વનાથના નિર્વાણને યોગ્ય ત્રણ હજાર વર્ષ થયાં છે. એટલે ભગવાનના નિર્વાણ પછી આ ધાતુના પતરાં ઉપર આલેખેલું ચિત્ર હોવામાં અને માનવામાં કશો વાંધો નથી.

પુરાતત્વખાતાથી પ્રસિદ્ધ થયેલા સાત વિભાગોમાં જૈન માર્શલે આ વર્ણન કયા વિભાગમાં કર્યું છે તેમજ ત્યાં આ ચિત્રનો કોઈ ફોટો આપ્યો છે કે નહીં એ તપાસવામાં આપે તો જાણું જ ઉપયોગી થઈ પડશે. આથી જો વર્ણન આપ્યું છે તે સર્વાંશે ભગવાન શ્રીપાર્શ્વનાથની વડ નીચે કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલી ક્ષણધારી અસ્થાને જ મળતું છે. ધાતુનાં પ્રવરાંઓ ઉપર જેમ ખીંગ અનેક દેવોનાં ચિત્ર મળી આવ્યાં છે તે પ્રમાણે આ પણ છે. હું એવા સ્થળે બેઠો છું કે આ સાત વિભાગો મને અહીં પ્રાપ્ત થવા સુરકેલ છે. ભવિષ્યમાં મારા હાથમાં આવશે ત્યારે હું તપાસ કરીશ. પરંતુ તે બહેવાં જે કોઈ અંકાનુભાવના હાથમાં આવે તે આ વિષે વિશેષ તપાસ કરે અને વિસ્તૃત હકીકત પ્રકાશમાં લાવે એ ઇચ્છનીય અને પ્રશંસનીય છે. અત્યારે આને શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનનું આલેખેલું ચિત્ર માનવામાં કરી જ વાંધો નથી.

આ જાણીને અતિઆનંદિત થવાની વાત એ છે કે ભારતવર્ષના અતિપ્રાચીન મનાતા સ્થળની અંદર પણ જૈનધર્મની દિગંતવ્યાપી ધ્વજ-પતાકા ફરકતી હતી. આપણે જાણીએ છીએ કે ભગવાન મહાવીરદેવ સિંધુસૌનીર દેશમાં પધાર્યા હતા અને ત્યાંની રાજધાની વીતલયપુરપતનના ઉદાયન રાજને દીક્ષા આપી હતી. આ ઉદાયન રાજ શ્રેડા મહારાજના જમાઈ, ભગવાન મહાવીરદેવના પરમભક્ત અને છેલ્લા રાજર્ષિ હતા. અને છેવટે અનસન કરીને કેવળગાન ઉપાર્જન કરી મોક્ષમાં ગયા છે. આ મોહે-જોદારો

અંક ૪]

મોહન જો દારોમાં ૫૦ લાગી આકૃતિ

[૮૬

પણ સિંધુ દેશમાં જ છે. એટલે જૈનધર્મનું પશ્ચિમમાં સિંધુથી માંડીને પૂર્વમાં મગધ-સુધી અને ઉત્તરમાં તક્ષશિલાથી માંડીને દક્ષિણમાં પાંડુ મથુરા^૪ (મદુરા) સુધી સામ્રાજ્ય પ્રવર્તતું હતું. આપણે સૌ કોઈ શાસનદેવ પાસે પ્રાર્થાએ કે એ લબ્ય સમૃદ્ધ અને ગૌરવવંતા ભૂતકાલીન ઇતિહાસનું શીઘ્રમેવ પુનરાવર્તન-પુનરાગમન થાય.

પોષ શુદ્ધ પંચમી સં. ૨૦૦૬
મુ. ચાલાપુર. (જિલ્લા-આકોલા)
(વિદર્ભ)

મુનિરાજ શ્રીશુવનવિજયાન્તેવાસી
મુનિ જમ્બૂવિજય.

૪. કૃષ્ણે કોપાયમાન ધધને પાંડવાને પોતાનો પ્રદેશ છોડી જવાનો હુકમ કર્યો ત્યારે પાંડવાની માતા અને કૃષ્ણની કૃષ્ સતી કુંતીની વિનયિથી કૃષ્ણે દક્ષિણ કિનારે વસવાની છૂટ આપી હતી. અને પાંડવો જે સ્થળે નગર વસાવીને રહ્યા હતા તે સ્થળનું પાંડુ મથુરા નામ પાડવામાં આવ્યું હતું આ ભતનો ઉલ્લેખ દ્રૌપદીનું અપરક્રમાં હરણ યયા પછી ભારતક્ષેત્રમાં પાછી લાવવામાં આવી અને કૃષ્ણને ગંધા નદી તરીને આનહું પર્યું તે પ્રસંગના વર્ણનમાં શાસ્ત્રોમાં આવે છે. ભારતનો સૌથી દક્ષિણનો સિલોન-લંકા પાસેનો ભાગ પાંડવ દેશના નામથી પહેલાં ઓળખાતો હતો અને આજની મદુરા કે જેનું સાચું નામ મથુરા છે તે પાંડવદેશનું પાટનગર હતું. મદુરા એ મથુરાનો આલંકાલ યઈ ગયેલો અપભ્રંશ છે. તેથી સંશોધકનું માનવું છે કે પાંડુ મથુરા તે પાંડવ દેશની રાજધાની આજની મદુરા જ હોવી જોઈએ. આ વાતનો સ્વીકાર કરીએ તો પણ પાંડવ સંબંધી કથાનકને કશો જ બાધ આવતો નથી.

પાંડવો દરિયા કિનારે વસ્યા હતા એવું જો કે શાસ્ત્રોમાં કથન આવે છે પણ મદુરા કંઈ સમુદ્રથી ધણી દૂર નથી જ અને સમુદ્રની પાસેનો સમીપનો બધો ભાગ સમુદ્ર કિનારે કહેવાય એમાં કંઈ વાંધા જેવું નથી.

+ + +

પ્રકીર્ણક

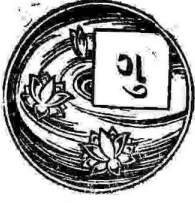
જૈનધર્મ વિશે ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણનનો મત:

ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી ખતાવી શકાય એમ છે કે, ઇ. સ.ની પહેલી શતાબ્દ પૂર્વે પ્રથમ તીર્થંકર ઋષભદેવની કેટલાયે લોકો પૂજા કરતા હતા. એ પ્રમાણમાં પણ હવે શંકા નથી કે વર્ધમાન અને પાર્શ્વનાથની પહેલાં પણ જૈનધર્મ ફેલાઈ ચૂક્યો હતો. કમકે, યજુર્વેદમાં ઋષભદેવ, અજિતનાથ અને અરિષ્ટનેમિ નામના ત્રણ તીર્થંકરોનો ઉલ્લેખ આવે છે. ભાગવત પુરાણ આપણું લક્ષ ખેંચે છે કે, જૈનધર્મના સંસ્થાપક શ્રીઋષભદેવ ભગવાન હતા. [ઇન્ડિયન ફિલોસોફી]

જૈનધર્મ વિશે જ્ઞાનસ રાંગતેકરનો મત:

The origin of Jainism is pre-Vedic.

જૈનધર્મનું મૂળ વેદ પહેલાંનું છે.

લાખ અને કાંટા

કેટલાક વિદ્વાનો જૈન સાહિત્યના પ્રાંચણને પોતાની કળાજીવી દષ્ટિથી અનવાળે છે જ્યારે કેટલાક કચરો ફેંકી જઈ મેલું પણ ખનાવે છે, એવી ખીનાઓ સંક્ષિપ્ત રીતે જ આ સ્તંભમાં આલેખાય છે.

જૈનોએ સર્વ ધર્મ સમન્વય સાધ્યો છે, એવા દાખલા ઇતિહાસમાં અનેક છે. એ વખતે તેઓએ માત્ર કલાત્રેમને જ લક્ષમાં રાખ્યો છે.

ગુર્જરેશ્વરોએ અધાવેલ સિદ્ધપુરના તૂટેલા રુદ્રમહાલયનો ઉદ્ધાર શાહ સાલિમ દેશ-લહરાએ કર્યો હતો. શાહ સાલિમ શુનુંબય તીર્થના ઉદ્ધારક સમરાશાહના ભાઈ થાય. તે એસવાલ જૈન હતા.

કોણ કહી શકે કે જૈનો સંકુચિત વૃત્તિના હતા ?

*

*

*

શ્રી. દુર્ગેશ શુક્લ કૃત 'ઉત્સવિકા' નામની ૧૩ સ્ત્રીપાત્ર વિનાનાં નાટકોની પુસ્તિકા હાલમાં બહાર પડી છે : એમાં 'અમીચંદ'નું એક નાટક છે : જેમાં એને જગતશેઠ કરાવીને લખવામાં આવ્યું છે. અમીચંદ જગતશેઠ નહિ, પણ તેમનો શીખ ગુમારતો હતો : એ હવે સિદ્ધ થયેલી ઐતિહાસિક ખીના છે. જગતશેઠોએ તો પોતાની લક્ષ્મી અને પોતાના પ્રાણ દેશને ચરણે ધર્યાં છે. આજ્ઞા છે, કે ભાઈશ્રી શુક્લ આગામી આવૃત્તિમાં તેનો સુધારો કરી લેશે.

'અમીચંદ' વિષે ઐતિહાસિક માહિતીથી ભરેલી નવલિકા હાલમાં શ્રી. જ્યલિખખુના નવા પુસ્તક "માદરે વતન"માં પ્રગટ થઈ છે, તે તરફ પણ ધ્યાન દોરીએ છીએ.

*

*

*

આબકાલ ધણાંય વર્તમાનપત્રો પક્ષીય પ્રચાર માટે આવે છે. તેઓ જનતાને સત્ય હકીકત રજૂ કરવા ઇતેભર નથી હોતાં, પણ પક્ષને લાભકર્તા કિસ્સાઓ ભારે જોરશોરથી રજૂ કરે છે. આ કારણે આટલાં વર્તમાનપત્રો હોવા છતાં કયાંય જનતાનો સાચો અવાજ રજૂ થતો નથી.

આ વિષે એક સુંદર વાત જાણવા મળે છે. પોંડીચરીના અરવિંદ આશ્રમમાં એક લાયબ્રેરી છે. તેમાં અનેક વિભાગો છે. એમાં એક વિભાગ છે "ફ્રેન્સ હુડ"નો. અર્થાત "ભુડાણાં વિભાગ" આ વિભાગમાં મુખ્યત્વે રોબિંદા વર્તમાન પત્રો જૂઠવામાં આવે છે !

*

*

*

આપણે ત્યાં મંદિરોમાં કે ઘરોમાં અખંડ દીપક પેટાવવાની પ્રથા હતી. આજે પણ કેટલેક સ્થળે છે : અખંડ દીપક એ અખંડ નિષ્ઠાનો દ્યોતક હતો. પણ છેલ્લા વખતમાં તેનો સાચો અર્થ ન સમજવાથી તે પ્રથા ઢીલી પડી છે, જ્યારે પરદેશોમાં તેનું અનુકરણ કરવામાં આવે છે.

*

*

*

ઈ. સ. ૧૯૪૫ ના ૯ મી ઓગસ્ટે જાપાનના નાગાસાકી ને હીરોશીમા નામના એ આમો પર એટમબોમ નાખી તેનું સત્યાનાશ કાઢવામાં આવ્યું હતું. આ પછી આ બંને આમોની પુનરરચના થતાં ત્યાંના વડા નાગરિકોએ કહ્યું કે, "જ્યારથી ઉપયુક્ત ઘટના બની

અંક ૪]

શુભાખ અને કાંટા

[૬૧

ત્યારથી અમે વિચારી રહ્યા છીએ, કે અમારે અમારું જીવન કેવી રીતે સમર્પિત કરવું કે જેથી લવિષ્યનાં યુદ્ધ અટકે. અમે અમારા ગામને શાંતિના યાદગાર નગર તરીકે ખડું કરીએ છીએ. અહુ જ વિશાળ હૃદયથી વિજેતા દેશના ગુનેગારોને ક્ષમા આપી છે. અમે ભૌતિક તથા આધ્યાત્મિક બંને રીતે અમારા નગરને વિશ્વશાન્તિનું કેન્દ્ર બનાવવા માગીએ છીએ.”

આ વિશ્વશાન્તિ દિવસ ૨૮ દેશોમાં પળાયો. અર્લિનમાં જાહેર આગમાં એક મોટું કાંસાનું શકારું ખુદ્દું મૂકવામાં આવ્યું. આમાં લખ્યું છે, કે “અધા દેશોની પહેલાં-માનવી.” આ શકારામાં એક અખંડ જ્યોત પેટાવવામાં આવી છે, જેની અખંડ જ્યોતની જાળવણીનો ભાર અહીંને પોતાના માથા પર લીધો છે.

* * *

દિલ્હીમાં સરકાર તરફથી ખડો કરવામાં આવેલ ભવ્ય એસેમ્બલી હોલ છે. અહીં બેસી દેશના સંચાલનનો વિચાર થાય છે, અહીં જ શ્રી. વિકુલભાઈ પટેલ બેઠેલા.

આ એસેમ્બલી હોલના પ્રવેશ દ્વારના ધુમ્મટમાં નીચેનો શ્લોક સોનેરી અક્ષરોમાં લખેલો છે.

ન સા સમા યત્ર ન સન્તિ વૃદ્ધાઃ
વૃદ્ધા ન તે યે ન વદન્તિ ધર્મમ્ ॥
ધર્મઃ સ નો યત્ર ન સત્યમસ્તિ ।
સત્યં ન તદ્ યચ્છમમમ્બુપૈતિ ॥

એ સમા નથી કે જેમાં વૃદ્ધો નથી, ને એ વૃદ્ધ વૃદ્ધ નથી જે ધર્મ બતાવતા નથી. અને એ ધર્મ ધર્મ નથી જેમાં સત્ય નથી અને એ સત્ય સત્ય નથી જેમાં શાંતિ મળતી નથી.

* * *

આપણે ત્યાં હસ્તલિખિત પ્રતોનાં મૂલ્ય છેલ્લા થોડા સમયથી સ્વીકારવામાં આવ્યાં છે. તેમાં પણ હજી ઉપા. શ્રી. યશોવિજયજી, શ્રી. દેવચંદ્રજી વગેરેની લખેલી પ્રતોની કીમત આપણે મન નહીં બરાબર છે. પણ યુરોપમાં તો સુપ્રસિદ્ધ લેખકોની છપાયેલી પુસ્તકોની હસ્તલિખિત પ્રત માટે પણ ભારે કીમત ઘોલાય છે. જ્ઞાનની તેમની ઉપાસના ભારે હોય છે.

‘શૈરલોક હોમ્સ’ નામની ડીટેક્ટીવ નવલકથાઓના લેખક સર આર્થર કોનન ડોલ્ફિલ્ડનું હસ્તલિખિત પુસ્તક એક બેન્કના સેઈફ ડીપોઝીટના ખાતામાંથી મળ્યું છે. આની કીમતનો અંદાજ હજી આંધી શકાયો નથી : જ્યારે ‘ઓલ્ડ વાઈઝ ટેલ’ ના લેખક મિ. અનોલ્ડ બેનેટની હસ્તલિખિત નવલની કીમત ત્રણ હજાર પાઉન્ડ નકારવામાં આવી હતી. આખરે પાંચ હજાર પાઉં એ વેચાયું.

મશહૂર નવલકથાકાર ડિકન્સની પ્રસિદ્ધ નવલકથા ‘પીકનીક પેપર્સ’નાં હસ્તલિખિત પાંચ પાનાની કીમત સાઠ સાત હજાર પૌંડ ઉપજી હતી. ‘એલિસ ઈન વન્ડરલેન્ડ’ પુસ્તકના હસ્તલિખિત પાનાનાં ૧૫૪૦૦ પાઉન્ડ ઉપજ્યા હતા. મહાકવિ મિલ્ટન કૂટ ‘પેરેડાઈઝ લોસ્ટ’ની હસ્તપ્રતના એક મિનિટમાં ૭૫૦૦૦ પૌંડ ઘોલાયા હતા. જ્યારે કીટ્સની વીસ ટૂંકની એક હસ્તલિખિત પ્રતના ૩૪૦૦ પૌંડ ઉપજ્યા હતા. આમાં વિશેષ આશ્ચર્યની વાત તો એ છે, કે આ અધાં હસ્તલિખિત પ્રતોની હજારો નકલો છપાઈને વેચાઈ ગયેલી. —જૈ

‘શાન્તિ’ નામક સૂરિઓ

સમાનનામક યુનિવર્સિટી (લેખાંક : ૧ લો.)

લેખક:—પ્રો. હીરાલાલ ર. કાપડિયા એમ. એ.

જ્યારે એક જ સમયે એક જ નામની—સમાન નામક એક કરતાં વધારે વ્યક્તિઓ બેવાય છે તો પછી અનેક શતાબ્દોનો વિચાર કરતાં તો આવી કેટલીયે વ્યક્તિઓ બચ્યાય તેમાં શી નવાઈ?

પુણ્યપતનના ભાંડારકર પ્રાચ્યવિદ્યા સંશોધન મંદિરને મુખ્ય સરકાર તરફથી વહીવટ માટે સોંપાયેલી જૈન હાથપોથીઓનું વર્ણનાત્મક અને વિસ્તૃત સૂચીપત્ર ખાસ કરીને એનાં પરિશિષ્ટો તૈયાર કરતી વેળા એક જ નામની વિવિધ વ્યક્તિઓની બિન્નતા કે અબિન્નતાનો નિર્ણય કરવાના પ્રસંગો ઊભા થયા હતા. આવો એક પ્રસંગ સૂચીપત્ર (ભા. ૪, પૃ. ૧૧૪) માં બૃહસ્પતિ સ્તોત્રના કર્તાને અંગે ઉપસ્થિત થયો હતો. પં. જ્યેષ્ઠરાસે “આલોક” (વ. ૧, અ. ૧) માં “બૃહત્-શાન્તિના કર્તા” એ નામનો એક લેખ વિ.સં. ૧૯૭૭ માં લખ્યો હતો. એમાં એમણે વિ. સં. ૧૭૫૮ માં લખાયેલી એક હાથપોથીમાંથી નીચે મુજબની પંક્તિ ઉદ્ધૃત કરી હતી:—

“इति शान्तिसूरिवादिवेतालीयेऽर्हदभिषेकविद्यौ सप्तमं शान्तिपर्व समाप्तमिति।”

એમણે આ ઉપરથી બૃહસ્પતિ સ્તોત્રના કર્તા શાન્તિસૂરિ તે ‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિસૂરિ છે એવો નિર્ણય કર્યો હતો. મને આ નિર્ણય માન્ય બચ્યાય છે, કેમકે બૃહત્-દ્વિપ્પનિકા જે “જૈન સાહિત્ય સંશોધક” (વર્ષ ૧, અ. ૨) માં ઈ. સ. ૧૯૨૫ માં છપાઈ છે તેમાં નીચે પ્રમાણેની સમર્થનાત્મક પંક્તિ નજરે પડે છે:—

“श्रीशान्तिवेतालिया पर्वपञ्जिका क्षपनविध्यादिवाच्या”

વળા પંચ પ્રતિક્ષણની હિન્દી અનુવાદાદિ સહિતની જે આવૃત્તિ ઈ. સ. ૧૯૨૧ માં છપાયેલી છે તેમાં પં. મુખલાલજીએ પણ પૃ. ૨૮૭ માં આ સ્તોત્રના કર્તા તરીકે ‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિસૂરિનો જ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

આવી પરિસ્થિતિમાં પં. દ્વયમુખ માલવણિયા ન્યાયાવતાર વાર્તિક-વૃત્તિની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૪૯) માં આ શાન્તિસૂરિ તે ‘વાદિવેતાલીય’ ઈત્યાદિ અનેક શાન્તિસૂરિથી બિન્ન છે કે અબિન્ન છે એ કહેવું કઠણ છે એમ કેમ કહે છે? શું ઉપયુક્ત લેખ વગેરે એમના ખ્યાલ બહાર હશે કે એ એમને માન્ય નથી કે એમના યુરુવર્ષ સુખલાલજીએ પોતાનો મત ફેરવ્યો હોવાનું કોઈ કારણ છે?

અકં ૪]

શાન્તિ નામક સુરિઓ

[૬૩

આ પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૪૬-૧૪૯)માં બિન્ન બિન્ન શાન્તિસુરિઓનો સંક્ષેપમાં પરિચય આપાયો છે. એમની પૂર્વે એ બાબત ટૂંકથી “ જૈન સાહિત્યનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ ” નામના પુસ્તક (પૃ. ૮૭૫)માં સ્વ. મોહનલાલ દ. દેસાઈએ વિચારી છે. વળી “ચૈત્યવંદન મહાત્મ્ય ” ના નિવેદનમાં એક નોંધ છે. આ ત્રણે મુખ્ય સાધનોને સામે રાખી અને એનો યથાચોગ્ય ઉપયોગી કરી હું પ્રસ્તુત લેખ લખવા પ્રવૃત્ત થાઉં છું, કેમકે આ દ્વારા ન્યાયાવતારનું વાર્તિક અને એની વૃત્તિ રચનારા વિષે વિચાર કરવાની અને એ દ્વારા મારા ઐતિહાસિક અન્વેષણરૂપ અભ્યાસને દઢીભૂત કરવાનો, ઉપયુક્ત સૂચીપત્રને ચક્રાસી બેવાનો તેમજ વિશેષજ્ઞો તરફથી આ વિષયમાં નવીન જાણવાનો મને સુયોગ જણાય છે.

આ ‘ હુંદા ’ અવસર્પિણીમાં ભારતવર્ષમાં થઈ ગયેલા મનાતા જૈનોના સોળમા તીર્થંકરનું નામ ‘ શાન્તિ ’ છે. એની નોંધ સમવાય (સુત ૧૫૭), વિવાહપણ્ણવૃત્તિ (સ. ૨૦, ઉ. ૮; સુ. ૬૭૬), નંદી (ગા. ૧૮-૧૯) અને લોગસ્સ (ગાથા-૨-૪) તેમજ પૌંભચરિય (૧, ૧, ૬) જેવી પ્રાચીન કૃતિઓમાં જ્યાં યોવીસ તીર્થંકરોની નામાવલિ છે ત્યાં બેવાય છે. આમ આ નામ જૈન સાહિત્યની દૃષ્ટિએ લગભગ ૨,૫૦૦ વર્ષ જેટલું જૂનું છે.

“ આત્માનંદ શતાબ્દી સ્મારક ગ્રન્થ ” (પૃ. ૧૮૨-૧૯૬)માં શ્રી. અગરચંદ નાહટાનો “ પદ્મીવાલ ગચ્છપદ્માવલી ” નામનો લેખ છપાયો છે. એમાં પૃ. ૧૮૪ માં એક શાન્તિસુરિ વિ. સં. ૧૬૧ માં થયાની નોંધ છે. એમના પછી (૧) ચશેદેવ, (૨) નન્ન (૩) ઉલોતન, (૪) મહેશ્વર, (૫) અભયદેવ અને (૬) આમદેવ નામના આચાર્ય થયા. પછી ફરીથી આ જ નામના સાત આચાર્યો એક પછી એક લાગલાગટ વિ. સં. ૧૬૮૭ સુધી થતા રહ્યા. આ હિસાબે ‘ શાન્તિ ’ નામના અને ‘ પદ્મીવાલ ’ ગચ્છના આચાર્યોના સ્વર્ગવાસનાં વર્ષો આ મુજબ ગણવામાં છે:—૧૬૧, ૪૯૫, ૭૬૮, ૧૦૩૧, ૧૨૨૪, ૧૪૪૮ અને ૧૬૬૧.

માલવણિયા કહે છે કે વિ. સં. ૧૪૪૮ માં સ્વર્ગે ગયેલા શાન્તિસુરિના નામ ઉપર શ્રી. નાહટાએ કેટલાક પ્રતિષ્ઠા લેખો ચઢાવ્યા છે, પણ એ સમુચિત નથી, અને એથી આ પ્રતિષ્ઠા લેખો દ્વારા સૂચિત શાન્તિસુરિથી આ બિન્ન હોવા જોઈએ અથવા તે શાન્તિસુરિના સ્વર્ગમનની સાલમાં કોઈ ભ્રમ માનવો જોઈએ. આમ આ એક પ્રશ્ન છે કે જેનો ઉત્તર શ્રી. નાહટાએ કે આ વિષયના અભ્યાસીએ આપવો ઘટે.

ધારાપદ્ર (સ્થિરાપદ્ર) ગચ્છના શાન્તિસુરિ—આગમિક સાહિત્યનું પરિશીલન કરનારથી ‘ પાર્શ્વ ટીકા ’ અપરિચિત ન જ હોઈ શકે. આ ‘ શિષ્યહિતા ’ એવા નામાન્તરવાળી ટીકાના કર્તા શાન્તિસુરિ છે. એમણે આ ટીકામાં પોતાના ગચ્છનું નામ સ્પષ્ટપણે ‘ ધારાપદ્ર ’ જણાવ્યું છે, અને તેમ કરવા પૂર્વે એમણે ‘કૌટિક’ ગણ ‘વૈર’ શાખા અને ‘ચન્દ્ર’ કુળનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ શાન્તિસુરિએ પાર્શ્વ ટીકાની પ્રશસ્તિમાં સર્વદેવ અને અભયદેવ એ બે સુરિનો યુરુ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ શાન્તિસુરિનું ચરિત્ર પ્રભાવકચરિતમાં અને એના બાબા-તરને અંગે પં. કલ્યાણવિજયે રચેલા “ પ્રચન્દ પ્રયા-

૧. જુઓ, ત્રિવષ્ટિશક્ષાકા પુરુષ ચરિત્ર (પર્વ ૩, સ. ૭ સ્લોક ૧૫૪.) અને તિલોચપણ્ણવૃત્તિ [૪, ૧૬૧૫].

૬૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

લોચન” (પૃ. ૭૯-૮૧)માં અપાયેલું છે આ આધારે આપણે એ જાણી શકીએ છીએ કે શાન્તિસૂરિ ‘શ્રીમાલ’ વંશના ધનદેવ અને ધનશ્રીના પુત્ર થાય છે. એમનું અસલ નામ ભીમ છે. એમને વિજયસિંહ આચાર્ય દીક્ષા આપી હતી. ભોજ રાજ્ય તરફથી શાન્તિસૂરિને ‘વાદિવેતાલ’ એવું ધિરુદ મળ્યું હતું. એમણે ધનપાલની *તિલકમંજરીનું એ કવિના કહેવાથી સંશોધન કર્યું હતું. કલ્યાણવિજયજીએ એવો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે તિલકમંજરી ઉપર આ સૂરિએ ટિપ્પણ રચ્યું છે અને તેની હાથપોથી પાટણના લંકારમાં છે. (પશુ આ કથન બ્રાન્ત જણાય છે.) વળી તેમણે અંતમાં એમ કહ્યું છે કે “જીવવિચાર અને ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય નામના ગ્રન્થો પશુ આ જ શાન્તિસૂરિની કૃતિ હોવાનું મનાય છે.”

જૈ. સા. સં. ઈ. (પૃ. ૨૦૭)માં “આ શાન્તિસૂરિએ અંગવિદ્યા રચી-ઉદ્ધરી. (કાં વડો. નં. ૯, પી. ૩, ૨૩૧; જસ.)” એમ કહ્યું છે. વિશેષમાં અહીં વિ. સં. ૧૦૯૬માં શાન્તિસૂરિનો સ્વર્ગવાસ થયો એવો ઉલ્લેખ છે. આ ઉપરાંત “ (પ્રાં) ધર્મશાસ્ત્રના રચનાર શાન્તિસૂરિ આ હશે (પી. ૨, ૬૦)” એમ પશુ અહીં કહેવાયું છે. પૃ. ૨૦૬માં નીચે મુજબ ટિપ્પણ છે. “ આ સૂરિએ ૭૦૦ શ્રીમાલી કુટુંબોને જૈન કર્યા. તેમનો વડમચ્છ હતો. પછી તેમાંથી આઠ શાખાના વિસ્તારવાળા પિંપળગચ્છ થયો સં. ૧૨૨૨” અહીં હું એ ઉમેરીશ કે ‘વાદિવેતાલ’ શાન્તિસૂરિએ અભિષેકવિધિ યાને પર્વપંચિકા રચી છે, આનું સાતમું પર્વ તે જ બૃહસ્પતિજીનિસ્તોત્ર છે.

જીવવિચાર (જીવવિચાર)ના કર્તા કોણ ?—આના કર્તા શાન્તિસૂરિ છે એમ ૫૧ ગાથાની આ પાઠ્ય કૃતિની ગાથા પરથી જણાય છે. પશુ આ શાન્તિસૂરિ તે કોણ એનો નિર્ણય કરવો બાકી છે? મેઘનન્દનના શિષ્ય રત્નાકરે પાકે, સમયસુન્દરે વિ. સં. ૧૬૯૮ની ભગભગમાં અને વિ. સં. ૧૮૫૦માં ક્ષમાકલ્યાણ ઉપાધ્યાયે જીવવિચાર પર વૃત્તિ રચી છે. એટલે આ ઉપરથી તો જીવવિચાર સત્તરમી સદીની પૂર્વેની કૃતિ છે એટલું જ કહી શકાય. આથી ચાર બાબત તપાસાવી ઘટે.

૧. જીવવિચારની જૂનામાં જૂની હાથપોથી કઈ સાલની મળે છે ?
૨. જીવવિચારનો નામોલ્લેખ પહેલામાં પહેલો કયા ગ્રન્થમાં છે ?
૩. જીવવિચારની ગાથા નિર્વિવાદપણે અવતરણરૂપે જે કોઈ કૃતિમાં હોય તેમાં પ્રાચીનમાં પ્રાચીન કૃતિ કઈ છે ?

૪. જીવવિચાર ઉપર પ્રાચીનમાં પ્રાચીન વૃત્તિ કઈ છે અને તે કઈ સાલની છે ?
સંઘાચાર અને ચૈત્યવંદણમહાભાસ (ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય)ના કર્તા—એક ૯૧૦ ગાથાની કૃતિને કર્તાએ પોતે ગા. ૫ માં સંઘાચાર તરીકે અને ગા. ૯૦૪માં સંલસમાચાર તરીકે ઓળખાવી છે. એના અંતની પુષ્પિકામાં એનો ચૈત્યવંદન મહાભાષ્ય તરીકે

* આની વિ. સં. ૧૧૩૦ માં લખાયેલી એક હાથપોથી નેતલસરના લંકારમાં છે.

૧ માલવલિયાએ એમની પ્રસ્તાવના (પૃ. ૧૪૯)માં જીવવિચાર અને ચૈત્યવંદણ મહાભાસના કર્તા વિષે નિર્ણય કરવાનો બાકી રહે છે એમ કહ્યું છે.

૨ વેણીવંદ સૂર્યદે આ રત્નાકરની દીકા મહેસાણાથી ઈ. સ. ૧૯૨૫ માં પ્રસિદ્ધ કરી છે.

૩ જિન રત્નકોશ (પૃ. ૧૪૨)માં વિ. સં. ૧૬૧૦ માં રચાયેલી દીકાએ વિષે ઉલ્લેખ છે.

અંકે ૪]

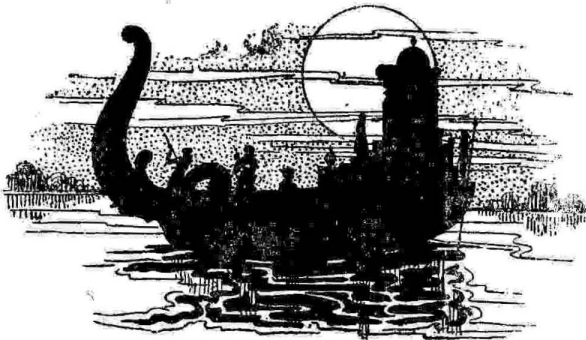
શાન્તિ નામક સૂરિઓ

૯૫

અને એના કર્તાના શાન્ત્યાચાર્ય તરીકે નિર્દેશ છે. આના નિવેદનમાં અગિયાર શાન્તિસૂરિ ગણવાયા છે. જેમકે (૧) 'સ્થિરાપદ' ગચ્છીય વાદિવેતાલ, (૨) તિલકમંજરી-ટિપ્પનકાર પૂર્ણતલ્લ ગચ્છીય, (૩) (ન્યાયાવતારના) વાર્તિકની વૃત્તિના કર્તા ચન્દ્રકુલીય વર્ધમાન-સૂરિના શિષ્ય, (૪) ધર્મરત્ન પ્રકરણ અને એની સ્વોપજ વૃત્તિ તેમજ નાના તથા મોટા પૃથ્વીચન્દ્ર ચરિત્રના કર્તા અને ચન્દ્રકુળના નેમિચન્દ્રસૂરિના શિષ્ય કે જેમને 'પિષ્પલ' ગચ્છ પ્રવર્તાઓ લાગે છે, (૫) ભકતામરસ્તોત્રના ટીકાકાર અને ખણ્ડલ્લ ગચ્છીય, (૬) પ્રમાણુપ્રમેયકલિકા વૃત્તિના કર્તા અને (૭) જીવવિચાર પ્રકરણના કર્તા, (૮) ઘટખર્ષરાદિ કાવ્યોના ટીકાકાર, (૯) વૃહસ્પતિના કર્તા, (૧૦) પર્વપંચાશિકા (અભિષેકવિધિ)ના પ્રણેતા અને (૧૧) પિણ્ડેપણાશતકના કર્તા. મને એમ લાગે છે કે પર્વપંચાશિકા તેજ પર્વપંજિકા છે, અને એના કર્તા 'વાદિવેતાલ' શાન્તિસૂરિ છે કે જેમણે વૃહસ્પતિ સ્તોત્ર રચ્યું છે.

સંઘાચારમાં હુરિભદ્રસૂરિનું નામ છે એટલું જ નહિ પણ એમણે રચેલા પંચાસગની કેટલીક ગાથાઓ ઉદ્ધૃત કરાઈ છે. ત્રીજા પંચાસગની દસમી ગાથાની ટીકામાં અભયદેવસૂરિએ જે ગાથા આપી છે તે જ સંઘાચારમાં ૧૮૦મી અને ૧૮૧મી ગાથા રૂપે જોવાય છે. શું આ કોઈ પ્રાચીન કૃતિની ગાથાઓ છે કે એક ખીજામાંથી ઉદ્ધૃત કરી છે? સંઘાચારની ૭૪મી ગાથામાં "અભિહાણુકડેસુ" થી શું અભિધાન ચિન્તા-મણિ અભિપ્રેત છે? આના ઉત્તરો આપવામાં તેમજ જીવવિચાર માટે દર્શાવેલી વિચાર-સરણી સંઘાચારના કર્તા કયા શાન્તિસૂરિ છે તેનો નિષ્કૃંપ કરવામાં સહાયક ચર્ચ શકે. બાકી અત્યારે તો એટલું જ નિર્વિવાદપણે કહી શકાય કે આ શાન્તિસૂરિ હુરિભદ્રસૂરિ પછી થયા છે.

ધર્મશાસ્ત્ર પ્રણેતા—ઉપર જે ધર્મશાસ્ત્રનો ઉલ્લેખ કરાયો છે તે વિષે હું અત્યારે સાધનના અભાવે કંઈ વિશેષ કહી શકતો નથી. આ પાછલ કૃતિ કેટલી પ્રાચીન છે એની તપાસ જીવવિચારને અંગે સચવેલી દિશા પ્રમાણે ચર્ચ શકે, જે આ પાછલ કૃતિ તે જ ધર્મચરણપયરણ હોય તો એ વિષે આ લેખમાં આગળ વિચાર કરાશે. [ચાલુ]

સુનંદા અને રૂપસેન કુમાર

[ક્રમાંક : ૧૭૦ થી ચાલુ—વાર્તા]

હે સુનિરાજ ! આપે શા માટે માથું આવી રીતે ધુણાવ્યું એનું કારણ કહેશો ?

મહાત્મા : રાજન્ ! તમે કહ્યું કે માંસાહાર એ તો અમારા રાજકુલની પરંપરા છે તે હું જાણું છું. પરંતુ જેમણે જિનવાણીનું અમૃત નથી ચાખ્યું; તે જીવે ઇન્દ્રિયોને વશ થઈ થઈ તે માટે શું શું નથી કરતા ? ઇન્દ્રિયોના પોષણ માટે કાર્યા-કાર્યનો, ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો વિવેક રાખ્યા સિવાય તે અજ્ઞાન જીવો પ્રયત્ન કર્યા જ કરે છે. શાસ્ત્રકાર મહારાજ પણ કહે છે :

“ આત્મભૂપતિરયં સનાતનઃ, પીતમોહમવિરાવિમોહિતઃ ।
કિઙ્કરસ્ય મનસોઽપિ કિઙ્કરૈરિન્દ્રિયૈરહઠઃ કિઙ્કરીકૃતઃ ॥ ”

—શાશ્વત ભૂપતિ આત્મા મોહરૂપી મદિરા પીને મોહિત થઈને; આત્મભૂપતિના દાસ મન અને તેના પણ દાસો ઇન્દ્રિયોથી દાસાનુદાસ બનાવાય છે.

આ જીવાત્મા મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગાદિથી પ્રેરાઈને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખમાં આસક્ત બની અહાર પાપસ્થાનક સેવે છે, અને સંસારમાં ઘેર પરિભ્રમણ કરી દુઃખ પામે છે. અરે રાજન્ ! કરેલાં કર્મોનું ફળ જીવ ભોગવે એમાં આશ્ચર્ય નથી, કિન્તુ કુકર્મના ચિન્તનનું ફળ પણ કરેલાં કુકર્મો કરતાં વધુ દુઃખદાયક અને કષ્ટપ્રદ બને છે; જ્ઞાનથી આ વસ્તુ જોઈને એ માથું ધુણાવ્યું છે. આ સિવાય બીજો કોઈ એમાં હેતુ નથી.

રાજા : આપે આપના જ્ઞાનથી કુકર્મો ચિન્તનનું ફળ કુકર્મો કર્યા કરતાં પણ વધુ દુઃખદાયક હોય છે એમ કહ્યું એ સમજાવતું નથી. આથી કઈ રીતે કોણે તેવું ફળ ભોગવ્યું તે અમારા જેવા ઉપર દયા કરીને કહો. આ વસ્તુ કહેવાથી અમારા ઉપર ઉપકાર થશે.

સુનિરાજ : રાજન્ ! વિષય કષાયને વશીભૂત થઈને જીવાત્માએ ન જોયેલું, ન જાણેલું, ન અનુભવેલું ચિન્તીને; તેનું દુઃખાન કરી નરકનિગોદમાં જાય છે. અને ત્યાં ઘેર દુઃખો ભોગવે છે. અરે રાજન્ ! આ જીવે સ્વરૂપથી કાઈ જ ક્યું નથી છતાંયે અતિશય આસક્તિથી સંકેપવિકલ્પ કરી દુઃખાનથી તીવ્ર પાપપંક ઉપાજીને સંસારચક્રમાં પરિભ્રમણ કર્યું છે અને ત્યાં તીવ્ર તાડન, અંધન, વધ, દુઃખ ભોગવી ખૂબ પરિતાપ પામે છે.

* ગત જે અકોથી ચાલતી આ વાર્તા “ સુનંદા અને સુમિત્ર ” એ શીર્ષક હેઠળ હતી, તેને બદલે ‘ સુનંદા અને રૂપસેન કુમાર ’ એમ વાંચવું.

અંક ૪]

સુનંદા અને રૂપસેન કુમાર

[૬૭

રાજા : હે પૂજ્ય મુનિ પુંગવ ! આપ નિરાતે સ્થિરતાથી આસન ઉપર બિરાજમાન થાઓ અને આ ' પામર ' જીવને તરક તે નિગોદનું સ્વરૂપ; તેના દુઃખો અને વેદનાઓ અમને સંભળાવો.

મુનિરાજ રાજાને અને રાજકુટુંબને શાંતિથી તરક અને નિગોદનું તેમજ, એકેદ્રિયાદિનું સ્વરૂપ, સમજાવે છે ત્યાં પડતાં દુઃખો અને કષ્ટો જીવ શું કરવાથી ત્યાં જાય છે વગેરે સુંદર તે સચોટ વાણીમાં સંભળાવે છે.

આ સાંભળી રાજાનું કોમલ હૈયું કમકમે છે અને કહે છે, હે ભગવન ! જો સંસાર આવો જ અનર્થમય છે તો પછી મારા જેવા અધર્મીઓની શું દશા થશે ?

મુનિરાજ : રાજન્ ! હજી કંઈ જ બચાવું નથી, જાગ્યા ત્યાંથી સવાર સમજી ત્રિકરણ શુદ્ધિથી આરાધેજો શોડો પણ ધર્મ મહાકાવ્ય છે, અને તેના દર્ષાતરૂપે વ્રતપ્રહારી, કાલકકુમાર, ચિલાતીપુત્ર અને ચૂલની વગેરેનાં ચરિત્રો આદર્શ છે, તેઓ ધૈર્ય પાપકર્મી હતા છતાં તેઓ પશ્ચાતાપ કરી શુદ્ધ ચર્મ મુક્તિ સુખના ભોક્તા પણ બન્યા છે. માટે રાજન્ ! તું જાગ્યે ચર્મને ધર્મનું આરાધન કર.

રાજા : મુનિરાજ ! આપની અમૃત સમ મીઠી વાણી મને બહુ જ ગમી છે. પરન્તુ જે જીવને અંગે આ વાર્તાલાપ શરૂ થયો તે જીવનું સ્વરૂપ તો સમજાવો.

મુનિરાજ : રાજન્ ! કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે, કર્મને ઉદય મહાન્ બ્રહ્મવાન છે. તેની સામે કોઈનું ચે કંઈ ચાલતું નથી. જેઓ ઉચ્ચ કુળમાં જન્મ્યા છે, જેમને મનથી પણ કુર્મ કરવાની અભિલાષા નથી થતી, અરે કુર્મ કરવાની વાત તો દૂર રહી પણ તેવી વાત સાંભળીને જે દુઃખ અનુભવે છે, એવા જીવને પણ પૂર્વે આંધેલા તીવ્ર અશુભ કર્મો વડે અપૂર્વ એવો મતિવિભ્રમ થાય છે કે જે સાંભળીને ખીજને બલદી તે ઉપર વિશ્વાસ જ ન આવે કે આ સાચું કહે છે? બલદું, કહેનારને જ દોષ આપે. પરન્તુ કર્મથી પ્રેરાયેલો જીવ એવાં કર્મ કરે છે. એમાં સંશય નથી.

રાજન્ ! આમાં એમ પણ બને છે કે કર્મને વશીભૂત થઈને કરેલું કુર્મ કહી ગુપ્ત પણ રહે છે, જે જ્ઞાની સિવાય ખીજ જાણી શકતા નથી. એવી પોતાની ગુપ્ત વાત જાણવાથી એ જીવને દુઃખ થાય છે શરમ પણ આવે છે. એનાં સર્ગાસંબંધીઓનો એના ઉપરથી સ્નેહ ભીડી જાય છે. અથવા એના દ્રેષી થાય છે. આવા સમયે એ જીવાત્મા દુઃખી થઈને પોતાની ગુપ્ત વાત પ્રકટ થઈ જવાથી સર્ગાસંબંધીઓથી તરછોડાય છે. એ જીવ આત્મજ્ઞાન કરી ધણાં કર્મ ઉપાજે છે. માટે આના કરતાં ન કહેવું એ જ ઉચિત છે.

સુનંદા : મુનિમહાત્મા ! આપના ઉપદેશથી અમે એટલું તો સમજી ગયાં કે બધું કર્મને અધીન છે. કરેલાં કર્મને ભોગ્યા સિવાય મુક્તિ નથી, આ વાતની તો દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ ગઈ છે. આવા પ્રકારના જ્ઞાનથી ખરેખર, અમે જાણે પુનર્જન્મ પામતા હોઈએ એવો અનુભવ થાય છે માટે આપ નિઃસંકોચપણે કહો.

મુનિરાજ : રાણી ! કંઈક તારા સંબંધી પ્રશ્ન હશે. તને આ સાંભળીને અપ્રીતિ તો નહિ થાય તે ? તને અપ્રીતિનું નિમિત્ત ન થાય તો જ કહું તું હજી પણ વિચાર કરી શે.

૯૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

સુનંદા : ભગવન ! આપના ઉપદેશથી આજે ચિરકાલનો એક ભ્રમ ભાંગી ગયો. ક અમુકે સુખ કે દુઃખ આપ્યું' પણ વસ્તુતઃ સુખ કે દુઃખ પોતપોતાના કર્મ અનુસાર જીવને મળે છે અને તે કર્મોત્તી કર્તા જીવ પોતે જ છે. હવે કરેલાં કર્મો એને ભોગવવાનાં જ છે. પછી ખીજા ઉપર દોષારોપણ કરવું અર્થાત્ છે. માટે આપ કહેશો તેથી રાગદ્વેષની વૃદ્ધિ નહિ જ થાય કિન્તુ ઉપકાર જ થશે. આપ સુખેથી કહો.

આ સાંભળી મુનિરાજ સુનંદાની આખી પૂર્વસ્થિતિ શરૂઆતથી કહે છે તે જ સ્થિતિ અહીં તદ્દન ટૂંકમાં અપાય છે.

સુનંદા ! યાદ છે ? તે પૂર્વે બાહ્યાવસ્થામાં તારા જ મહેલની અગાશીમાંથી એક યુગલને જોયું હતું. તેમાં પુરુષ એ ઉપર જૂઠા આક્ષેપ આપી તેને હન્ટરના માર મારતાં જોયો હતો અને તે વખતે તને પુરુષભતિ ઉપર દ્વેષ થયો હતો. તું તે વખતે પ્રતિજ્ઞા કરવા તૈયાર થઈ હતી કે હું પરણીશ નહિ. (આ સાંભળતાં જ સુનંદા ચમકી) પરંતુ તારી સખીઓએ તને વારી કે અહેન ! હમણાં આ પ્રતિજ્ઞા કરવી રહેવા દો.

વળી એકવાર રાજમહેલની અગાશી ઉપરથી એક દંપતીની વિલાસક્રીડા જોઈ તને એ વસ્તુ ઉપર રાગ જાગ્યો, અરે ! તને પણ તીવ્ર કામોદય થયો. એમાં તેં એક સુંદર સ્વરૂપવાન નવ યુવાન શ્રેષ્ઠી પુત્રને જોયો. ઉભયની દષ્ટિ મળી અને ઉભયને રાગ દશા જાગી તેં એને પ્રેમપત્રિકા મોકલી, રાજ દષ્ટિ મિલનતું આમંત્રણ આપ્યું; આમ કરતાં બન્નેને ગાદરનેહ અંધારો. મળવાનો ટાઈમ મળતો નહોતો. આમ કરતાં કટકોક સમય વીત્યા બાદ કૌમુદીમહોત્સવ આવ્યો. તું શરીરતું બહાનું. કાઠી ઘેર રહી, અને શ્રેષ્ઠી પુત્ર પણ ઘેર રહ્યો. એક પહોર રાત્રિ વીત્યા પછી તેને આવવાનું બહાવ્યું.

રાત્રિ પડી હતી. તેં બારી પાસે નીસરણી મુકાવી હતી. આ સમયે શું બન્યું તે સાંભળ : તારા શહેરમાં એક મહાબલ નામે મહાધૂત રહેતો હતો. જુગારમાં તે દિવસે એણે ખૂબ ધન ગુમાવ્યું હતું. તે દિવસનો લાલ લઈ એકાંતે ક્યાંક ચોરી કરી ધન લેવાતી લાલસાથી રાત્રિનો એક પ્રહર ગયા પછો નગરમાં ફરવા નીકળ્યો. તારા અંગલા પાછળ નીસરણી જોઈ તે ઉપર આવ્યો, અને અંધારું તેમજ એકાંતનો લાલ લઈ તારું શીલધન જીવન અને હાર લૂંટી લઈ ચાલ્યો ગયો. કેમ, આ બધું સાચું છે તે ?

સુનંદા :—મુનિરાજ આપના કથનમાં તુટી, ક્યાંથી હોય ? બધું સાચું જ છે પણ ત્યારે શું તે વખતે રૂપસેન કુમાર નહોતા આવેલા ? તો એનું શું થયું ?

મુનિરાજ :—રાજરાની ! રૂપસેન કુમારના વૃત્તાંતથી તું સર્વથા અચ્ચાત જ છે. પણ સાંભળ. રૂપસેન કુમાર પોતાના ઘેરથી ભોગ સામગ્રી લઇને નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં તે તારી સાથે કેવી રીતે આનંદ પ્રમોદ કરશે અને તારા માટે કેવી રીતે પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરશે, બનેનો રનેહ યાવજીવન કેવો રહેશે એનો વિચાર કરતાં કરતાં ચાલ્યો આવતો હતો ત્યાં અકસ્મે રસ્તે જ એક મોટું પથ્થુ જ્યુંતું મકાન વરસાદની ઋતુમાં પાણીથી બીંબાઈને જીણું થયું હતું તે પવનના ઝપાટાથી એકદમ પડ્યું, એનું શરીર હેઠાઈ, બેઠાઈ ગયું અને દબાઈ ગયું કે જેની પાછળથી પણ કોઈને કંઈ જ ખબર ન પડી. ત્યાંથી મૃત્યુ પામીને રૂપસેન કુમાર તારી કુક્ષીમાં ગર્ભપણે ઉત્પન્ન થયો. “કર્મની ગતિ વિચિત્ર છે. ધારું”

અંક ૪]

સુનંદા અને રૂપસેન કુમાર

[૯૯

હવે જુદું અને થયું જુદું જ " હવે એ મહિના પછી તને ગર્ભના ચિહ્ન જણાયા અને પછી તે ત્રીજા ઔષધીઓના પ્રયોગથી ગર્ભનો નાશ કરાવ્યો. રૂપસેન કુમાર ત્યાંથી મૃત્યુ પામી સાપ થયો.

ત્યારપછી તારું આ રાજ સાથે લગ્ન થયું. તારો લગ્નોત્સવ ઉજવાયો. તું રાજ સાથે અહીં આવી. રૂપસેન કુમારનો જીવ સાપરૂપે અહીં ફરતો હતો. એક વાર તને બગીચામાં જોઈ એને તારા ઉપર રાગ થયો. તારી પાછળ દોડતાં તે બુઝ પાડી અને રાજ-સેવકોએ એને મારી નાખ્યો. પછી તે સાપ મરીને કાગડો થયો. એકવાર જ્યારે નાટક ચાલી રહ્યું હતું ત્યાં એ આવ્યો, તને જોઈ એને રાગ થયો. સંગીતમાં લાગ પડાવતાં રાજએ એને ત્યાં મરાવી નાખ્યો. મરીને તે હંસ થયો. એકવાર તમે બધાં એક વડવૃક્ષ નીચે બેઠાં હતાં. પેલો હંસ ત્યાં આવ્યો. તને જોતાં એને મોહોદય થયો, ત્યાં એક કાગડો હંસ પાસે આવીને ચરક્યો. ચરકીને એ તો જોડી ગયો પરંતુ રાજએ કોધાવેશમાં બાણ માર્યું તે હંસને વાગતાં મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાંથી મરીને તે હરણુ થયો. તું રાજ સાથે શિકાર કીડા જેવા ગઈ, ત્યાં હરણુ તને જોઈ અને તારા ઉપર એને મોહ થયો. ત્યાં તને જોઈ સ્થિર થઈ નાચવા લાગ્યો અને રાજના હાથે તે મરાયો. તેનું જ માંસ પકાવીને તમે રસપૂર્વક ખાઈ રહ્યા હતા. કર્મની ગતિ આવી વિચિત્ર છે. આ જોઈને મેં માથું ધુણાવ્યું હતું. આ સિવાય કાંઈ જ કારણ નથી.

આ સાંભળતાં જ રાજ અને રાણીને વૈરાગ્ય જાગ્યો. સંસાર ઉપરથી આસક્તિ છૂટી ગઈ. અરેરે! શું સંસારનું આવું સ્વરૂપ છે ?

રાજા : સુનિરાજ! જીને વશીભૂત થનાર જીવની આવી દુર્દશા થાય છે ?

નિરાજ : રાજનાં તું કેવી ધૈર્ય નિદ્રામાં સૂતો છે ? વિચાર તો ખરો. આ જીવ હિંસા, જૂક, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વગેરે અઢાર પાપસ્થાનકો આચરીને, અથવા આ અઢારમાંથી મને તે એકએકને આચરીને અનન્તાકાળથી પરિભ્રમણ કરે છે, નરક અને નિગોદાદિનાં દુઃખો સહે છે. અનેક જાતનાં રૂપો કરીને તેનો વિપાક ભોગવે છે. આ બધાંનું યથાર્થ સ્વરૂપ એક મુખે કહેવાય એવું નથી.

કર્મનો વિપાક પશુ વિચિત્ર છે. દેવ મરીને પશુ થાય છે પશુ મરીને દેવ થાય છે. માતા પુત્રી અને પુત્રો માતા અને છે. એવી રીતે મિત્ર શત્રુ, દાસ, સ્નેહી, દુસ્મન વહાલો કે દવલો થાય છે. રાજ મરીને દાસ, આભણુ, ચંદાલ ચકવર્તી, રંક, રાસલ, વૃક્ષ, છાંડો, પતંગિયો, વેશ્યા, વાધ હરિણ કે માછલું થાય છે. આવી રીતે આ જીવને સજાતિ કે વિજાતિ સાથે સંબંધો થાય છે. આમાં કોઈ એક જ નિયમ નથી.

પૂર્વકાળે આ જીવે દરેક જીવોની સાથે અનન્તી વાર સંબંધો બાંધ્યા છે; ચોરાશી લાખ જીવોનિર્માથી દરેક યોનિમાં આ જીવ અનન્તીવાર ઉત્પન્ન થયો છે. દરેક કુલ, જાતિ અને દરેક સ્થાનોમાં અનન્તી વેળા આ જીવે જન્મ મરણ પ્રાપ્ત કર્યાં છે. એવું એકે સ્થાન નથી જ્યાં આ જીવે ન મેળવ્યું હોય.

આગળ પશુ જ્યાં સુધી ભાગવતી દીક્ષા નહિ સ્વીકારે ત્યાં સુધી રખડપટ્ટી કરવાની જ છે. રાજ્યાદિ સુખ તો ક્ષણિક છે. સંસારની આસક્તિ તો; બહુ જ દુઃખપ્રદ છે. આવું સંસાર સ્વરૂપ શ્રીજીનવરેંદ્ર દેવોએ કહ્યું છે. માટે રાજનાં હવે જે સારું લાગે તે કરો.

૧૦૦]

શ્રી જૈન સંત્ક પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

આ પ્રમાણે જ્ઞાની મુનિમહાત્માનો ઉપદેશ સાંભળી રાજ-રાણી અને હાજર રહેલા દરેક જીવોને વૈરાગ્ય પ્રાપ્ત થયો. રાજ તે જીવો યર્ષ ગુરુ ચરણે નમીને સ્તુતિ કરતાં બોલ્યોઃ હે ગુરુરાજ જગદ્ગમ્ધુ, દયાનિધિ, અનાથના નાથ, અશરણુ શરણુ હે સમતાસાગર ! અપાર સંસાર સમુદ્રમાં પડેલા-પુડેલા અમને આપે માથું હલાવવા માત્રથી અર્ધાં પાપથી તારી દીધા આપનું આવાગમન ન થયું હોત તો અમને કાણ તારત ? અમરી શી ગતિ યાત ? સુનંદા પણ ખેર ખેર જેવડાં આસુ સારતી સાધુમહારાજને નમીને બોલીઃ હે દયાસાગર ! મારા જેવી નિર્ભાંગી, દુઃશીલ અને પાપપુજથી ભરેલીની શી ગતિ થશે ? આ ધેર પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ શું છે ? તે કૃપા કરીને કહો.

મુનિરાજ : હે મહાનુભાવિકા ! તારા કરતાં પણ ધેર પાપીઓ આરિત્ર ગ્રહણ કરી, જિનાગા મુજબ તેનું પાલન કરવાથી કર્મક્ષય કરી મુક્તિ પામે છે.

સુનંદા : ગુરુરાજ ! મારા નિમિત્તે દુઃખ સહેતો ભવભ્રમણુ કરતો, રૂપસેનનો જીવ મૃગના ભવથી મરીને ક્યાં ઉત્પન્ન થયો છે ?

મુનિરાજ : એ મૃગનો જીવ વિન્ધ્યાચલની અટવીમાં સુગ્રામ નગરની નજીકના ભવંકર વનમાં હાથીરૂપે જન્મ્યો છે.

સુનંદા : એ જીવનો ઉદ્ધાર ક્યારે થશે ?

મુનિરાજ : તારા મુખથી પોતાના ભવ સાંભળી એ જીવને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન થશે; પછી તારાથી ધર્મ પામશે અને તપ તપી ત્યાંથી સમાધિપૂર્વક મૃત્યુ પામી સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવ થશે. પછી ત્યાંથી અવી મનુષ્ય થઈને અનુક્રમે મોક્ષે જશે. માટે તું દીક્ષા લઈને જન્મ સફલ કર.

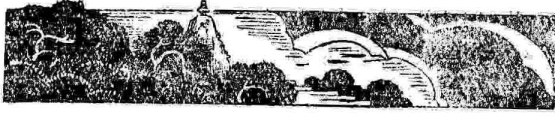
સુનંદા મુનિમહાત્મા પાસે આ સાંભળી રાજ થઈને રાજને કહે છે : હે નાથ ! હું તો પાપી છું, દુષ્ટા છું, કલ્પકિની છું. માટે મને દીક્ષાની રજા આપો. દીક્ષા લઈ હું આ જન્મને સફળ કરવા ઇચ્છું છું.

રાજ : હે સુભુ ? દરેક જીવ કર્મવશ છે. કર્મોદયથી તે અકર્તવ્ય પણ કરી ભેસે છે. અકૃત્ય કરી જન્મ, જરા, મૃત્યુનાં દુઃખો બોગવે છે અને ભવભ્રમણુ કરે છે. દરેકને માટે આ ભવ રહેલો જ છે. સંસારમાં રહીને નિર્દોષતા ક્યાંથી સભવે ? સાંભળ, મારી અભિલાષા છે કે નરક ક્ષલ આપનાર આ રાજ્યનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લઉં. અહીં ઉપસ્થિત રહેલા હર કોઈને જેને સંસારથી ભય લાગે તે દીક્ષા લઈ શકે છે. તે અર્ધાં મારાં આત્મીય છે, પ્રશ્નસનીય છે, ધન્યવાદને પાત્ર છે કે જેઓ મને અનુસરવાને તૈયાર થાય છે.

આ પ્રમાણે રાજનું કથન સાંભળીને ત્યાં રહેલા અધાયે પુણ્યાત્માઓ જીભા થઈને કહે છેઃ અમે આપને અનુસરવા—દીક્ષા લેવા તૈયાર છીએ. રાજનું ! 'સ્વામીને અનુસરતું એ સેવકનો ધર્મ છે.'

આ સાંભળી રાજ ખૂબ જ હર્ષિત થયો અને મુનિમહાત્માને પણ પ્રાર્થના કરીઃ હે ભગવન ! વ્યવહારથી મારે પુત્રને રાજ્ય આપવું છે. માટે દયા કરીને મે દિવસ વધુ રિથરતા કરો.

મુનિરાજ : રાજનું ! અમારા ગુરુમહારાજ અહીંથી મે ગાઉ દૂર મિરાજમાન છે. અમે તો તેમની આગ્રાથી અહીં ગાવરી માટે આપ્યા છીએ અને હમણાં જ જઈએ છીએ. તમે ગુરુમહારાજને વિનંતિ કરો. બસ, ધર્મલાભ. N. [ચાલુ]

પ્રશ્નોત્તર—કિરણાવલી

પ્રયોજક: પૂજ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરિશ્ચ.

[ક્રમાંક: ૧૬૯ પૃષ્ઠ ૩૨થી ચાલુ]

૨૨ પ્રશ્ન—નવ વાસુદેવ અને નવ અળદેવ વૈકા પહેલા વાસુદેવ અને અળદેવના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧—પહેલા વાસુદેવનું નામ ત્રિપૃષ્ઠ, ૨—અળદેવનું નામ અચલ, ૩—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પાછલા અનન્તર ભવમાં સાતમાં મહાશુક દેવકોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. ૪—અચલ અળદેવ પાછલા અનન્તર ભવમાં અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. ૫—અન્નેની જન્મભૂમિ પોતાનપુર નગર. ૬—પિતાનું નામ પ્રજાપતિ રાજા. ૭—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવની માતાનું નામ મૃગાવતી રાણી. ૮—અચલ અળદેવની માતાનું નામ ભદ્રા રાણી. ૯—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવનું આયુષ્ય ચોરાશી લાખ વર્ષનું હતું. ૧૦—અચલ અળદેવનું આયુષ્ય પંચાસી લાખ વર્ષનું હતું. ૧૧—અન્નેના શરીરનું પ્રમાણ એસી ધનુષ્ય. ૧૨—અન્નેના ગોત્રનું નામ ગૌતમ. ૧૩—વાસુદેવનો શરીરના વર્ણ લીલો હતો. ૧૪—અલદેવના શરીરનો વર્ણ સફેદ હતો. ૧૫—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવના પૂર્વ-ભવના ધર્માચાર્યનું નામ સંભ્રુતિવિજય. ૧૬—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ પચીસ હજાર વર્ષ સુધી કુંવરપણે રહ્યા. ૧૭—પચીસ હજાર વર્ષ સુધી મહાલિક રાજાપણે રહ્યા. ૧૮—ત્રણ ખંડની સાધનામાં એક હજાર વર્ષ ગયા. ૧૯—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવે સાસીલાખ યોગ્ય-પચાસ હજાર વર્ષ સુધી વાસુદેવપણું ભોગવ્યું. ૨૦—ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવ અંતિમ સમયે મરણ પામીને સાતમી તમસ્તમા પ્રભા નારકીમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થયા. કારણ કે એવો નિયમ છે કે વાસુદેવ નરક સિવાય બીજી ગતિમાં જાય જ નહિ. ૨૧—અચલ અળદેવ સંયમની નિર્મળ સાધના કરીને કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા. ૨૨—આ બંને વાસુદેવ અને અલદેવ અગિયારમા તીર્થંકર શ્રી શ્રેયાસનાથ ભગવાનના તીર્થંકર થયા. (૨૨)

૨૩ પ્રશ્ન—બીજા દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવના અને વિજય નામના અળદેવના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧—નામ દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ. ૨—વિજય નામના અળદેવ. ૩—આ વાસુદેવ પાછલા ભવમાં દશમા પ્રાણુત દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. ત્યાંથી ચર્વોને પાછલા ભવે કરેલા નિયાણાના પ્રભાવે અહીં ભરતક્ષેત્રમાં વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૪—વિજય અળદેવ પાછલા ભવમાં અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણું ભોગવીને અહીં અળદેવપણે

૧૦૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૫

ઉત્પન્ન થયા. ૫—અન્નેની જન્મશ્રમિ દ્વારિકા નગરી. ૬—પિતાનું નામ ઘ્નરાજા
૭—વાસુદેવની માતાનું નામ ઉમા રાણી. ૮—અળદેવની માતાનું નામ સુભદ્રા રાણી ૯—
વસુદેવનું આયુષ્ય યોતિર લાખ વર્ષનું હતું. ૧૦—અળદેવનું આયુષ્ય પંચોતેર લાખ
વર્ષનું હતું. ૧૧—અન્નેનાં શરીરનું પ્રમાણ સીતેર ધતુષ્ય. ૧૨—અનેનું ગૌતમ ગોત્ર.
૧૩—વાસુદેવના શરીરનો વર્ણ લીલો હતો. ૧૪—અળદેવના શરીરનો વર્ણ સફેદ હતો.
૧૫—વાસુદેવના પૂર્વ ભવના સુભક્તિ નામે ધર્માચાર્ય હતા. ૧૬—વાસુદેવ પચીસ હજાર વર્ષ
સુધી કુંવરપણે રહ્યા. ૧૭—પચીસ હજાર વર્ષ સુધી મંડલિક રાજ્યપણે રહ્યા. ૧૮—
વાસુદેવને ત્રણ ખંડની સાધના કરવામાં એક સો વર્ષ ગયા. ૧૯—વાસુદેવે ઈશ્વરોત્તેર લાખ
ઓગણપચાસ હજાર નવસો વર્ષ સુધી વાસુદેવપણું ભોગવ્યું. ૨૦—દ્વિપૃષ્ઠ વાસુદેવ
મરણ પામીને છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નારકીમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થયા. ૨૧—વિજય અળદેવ
દીક્ષાની નિર્માણ સાધના કરીને કેવળગાન પામી સુક્તિનું અવ્યાપાધ સુખ પામ્યા.
૨૨—આ અન્ને વાસુદેવ અને અળદેવ વાસુપૂજ્ય સ્વામીના તીર્થમાં થયા. (૨૩)

૨૪ પ્રશ્ન—સ્વયંભૂ વાસુદેવના અને ભદ્ર નામના અળદેવના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧—નામ સ્વયંભૂ વાસુદેવ ૨—ભદ્ર નામના અળદેવ. ૩—સ્વયંભૂ વાસુદેવ
પાછલા અનંતર ભવમાં ખારમા અચ્યુત દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. ત્યાંથી
ચલીને અહીં વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૪—ભદ્ર નામના અળદેવ પાછલા અનંતર
ભવમાં અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ હતા. ત્યાંથી ચલીને અહીં અળદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૫—
અન્નેની જન્મશ્રમિ-દ્વારિકા નગરી. ૬—પિતાનું નામ-રુદ્રરાજા. ૭—વાસુદેવની માતાનું
નામ પૃથ્વી રાણી. ૮—ભદ્ર અળદેવની માતાનું નામ સુપ્રભા રાણી. ૯—વાસુદેવનું આયુષ્ય
સાઠ લાખ વર્ષનું હતું. ૧૦—અળદેવનું આયુષ્ય પાંચઠ લાખ વર્ષનું હતું. ૧૧—અન્નેના
શરીરનું પ્રમાણ સાઠ ધતુષ્ય. ૧૨—અન્નેનું ગૌતમ ગોત્ર હતું. ૧૩—વાસુદેવના શરીરનો
રંગ લીલો હતો. ૧૪—અળદેવના શરીરનો રંગ સફેદ હતો. ૧૫—વાસુદેવના પૂર્વ ભવના
ધર્માચાર્યનું નામ સુદર્શનસુરિ ૧૬—ખાર હજાર વર્ષ સુધી વાસુદેવ કુંવરપણે રહ્યા.
૧૭—ખાર હજાર વર્ષ સુધી મંડલિક રાજ્યપણે રહ્યા ૧૮—ત્રણ ખંડની સાધનામાં નેનું
વર્ષ ગયાં. ૧૯—વાસુદેવે ઓગણસાઠ લાખ પંચોતેર હજાર નવસો ને દશ વર્ષો સુધી
વાસુદેવપણું ભોગવ્યું. ૨૦—સ્વયંભૂ વાસુદેવ મરણ પામીને છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નારકીમાં
નારકપણે ઉત્પન્ન થયા. ૨૧—ભદ્ર અળદેવ પરમ ઉદ્ધવાસથી સયમની નિર્માણ સાધના
કરીને મોક્ષે ગયા. ૨૨—સ્વયંભૂ વાસુદેવ અને ભદ્ર અળદેવ તેરમા વિમળનાથ તીર્થ કરના
તીર્થમાં થયા. (૨૪)

૨૫ પ્રશ્ન—ચોથા વાસુદેવના અને અળદેવના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧—નામ—પુરુષોત્તમ વાસુદેવ. ૨—અળદેવનું નામ—સુપ્રભા અળદેવ. ૩—
૪—વાસુદેવ અને અળદેવે અન્ને ભાઈ પાછલા અનંતર ભવમાં આઠમા સહસ્રાર દેવલોકમાં
દેવપણે હતા. ત્યાંથી ચલીને અહીં પુરુષોત્તમ નામના વાસુદેવપણે અને સુપ્રભા નામના
અળદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૫—જન્મશ્રમિ—અન્નેની દ્વારિકા નગરી. ૬—પિતાનું નામ—

અંક ૪]

પ્રશ્નોત્તર-કિરણાવલી

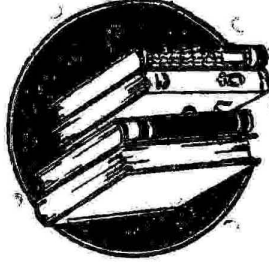
[૧૦૩

શ્રોમ રાજ. ૭—વાસુદેવની માતાનું નામ—સીતા રાણી. ૮—અળદેવની માતાનું નામ સુદર્શના રાણી. ૯—વાસુદેવનું આયુષ્ય—ત્રીસલાખ વર્ષનું હતું. ૧૦—અળદેવનું આયુષ્ય પંચાવન લાખ વર્ષનું હતું. ૧૧—અનેનાં શરીરનું પ્રમાણ ૫૦ ધનુષ્ય. ૧૨—અનેનું ગૌતમ ગોત્ર હતું. ૧૩—વાસુદેવના શરીરનો વર્ણ લીલો હતો. ૧૪—અલદેવના શરીરનો વર્ણ સફેદ હતો. ૧૫—વાસુદેવના પૂર્વભવના ધર્માચાર્ય શ્રેયાસ નામના હતા. ૧૬—વાસુદેવ સાતસો વર્ષ સુધી કુંવરપણે રહ્યા. ૧૭—તેરસો વર્ષ સુધી મંડલિક રાજપણે રહ્યા. ૧૮—પુરુષોત્તમ વાસુદેવે ૨૯૯૯૨૦ વર્ષ સુધી વાસુદેવપણું ભોગવ્યું. ૧૯—વાસુદેવ—મહા આરંભાદિમાં આસકત ચર્ચાથી અતિમ સમયે મરણ પામીને છઠ્ઠી તમઃપ્રભા નારકીમાં નારકપણે ઉત્પન્ન થયા. ૨૦—સુબ્રહ્મ અલદેવ સાંસારિક પદાર્થોની મમતા—ભયંકર દુર્ગતિના દુઃખો દેનારી છે, તે એકાંત નિર્દોષ સુખને આપનારી તો એક શ્રી ભૈરવેન્દ્રી પ્રવ્રજ્યા જ છે; એમ સમજીને પરમ ઉલ્લાસથી ચારિત્રની નિર્મળ સાધના કરીને મોક્ષે ગયા. ૨૧—વાસુદેવને ત્રણ ખંડને સાધવામાં ૮૦ વર્ષો ગયા. ૨૨—આ ચોથા અલદેવ અને વાસુદેવ...ચૌદમા તીર્થંકર શ્રી અનંતનાથ ભગવંતનાં તીર્થમાં થયા. (૨૫)

૨૬ પ્રશ્ન—પાંચમા વાસુદેવના અને અળદેવના જીવનના મુખ્ય મુખ્ય મુખ્ય મુદ્દાઓ કયા કયા ?

ઉત્તર—૧—નામ—પુરુષસિંહ વાસુદેવ. ૨—સુદર્શન અળદેવ. ૩—વાસુદેવ પાછલા અનંતર ભવમાં ખીજા ઇશાન દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા હતા. ત્યાંથી ચવીને અહીં ભરતક્ષેત્રમાં વાસુદેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૪—અળદેવ પાછલા અનંતર ભવમાં આઠમા સહસ્રાર દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ૫—અનેની જન્મભૂમિ અશ્વપુરી નગરી. ૬—પિતાનું નામ શિવ રાજ ૭—વાસુદેવની માતાનું નામ ઉમયા રાણી. ૮—અળદેવની માતાનું નામ વિજ્યા રાણી. ૯—વાસુદેવનું આયુષ્ય દસ લાખ વર્ષનું હતું. ૧૦—અળદેવનું આયુષ્ય સત્તર લાખ વરસનું હતું. ૧૧—અનેનાં શરીરનું પ્રમાણ પીરતાલીસ ધનુષ્ય. ૧૨—અનેનું ગૌતમ ગોત્ર. ૧૩—વાસુદેવનો વર્ણ લીલો હતો. ૧૪—અલદેવના શરીરનો વર્ણ સફેદ હતો. ૧૫—વાસુદેવના પૂર્વ ભવના ધર્માચાર્ય કૃષ્ણ નામના આચાર્ય હતા. ૧૬—ત્રણસો વર્ષ કુંવરપણે રહ્યા. ૧૭—આરસોને ચચાસ વર્ષ સુધી મંડલિક રાજપણે રહ્યા. ૧૮—ત્રણ ખંડની સાધનામાં વાસુદેવને સીતેર વર્ષ ગયા. (૨૬)

ग्रंथ-स्वीकार

१. भस्मिनाथ अने णीळ वातो : लेखक : श्री ज्योतिषगुण्यु : प्रकाशक : गुरुप्रथरत्न कार्यालय, गांधी रस्तो, अमदावाद. किंमत : २-८-०
२. अतिहासिक पूर्वजैनी गौरव गाथा : लेखक : मोहनलाल दीपचंद चौकसी : प्रकाशक : श्री भारतीय जैन स्वयंसेवक परिषद, गोडीछनी याव. नं. २१ मुंअई २. किंमत : २-०-०

श्री जैन श्वेतांबर तेरापंथी महासभा-२०१, हरीसन रोड, कवकता. तरुथी प्रगट थयेला पुस्तका :

३. अहम्यर्थ : (हिंदी)—श्रीचंद रामपुरिया. पी. अेव.
४. आनक उपचंदल (हिंदी)—ले. श्री हुकमचंद वैद.
५. अनुकंपा (हिंदी)—ले. श्री रतनचंद चौपडा, पी. अे.
६. अहिंसा और विश्वशांति—व्याख्याता : श्रीमद् तुलसीरामल म०
७. अशांत विश्वको शांतिका संदेश—व्याख्याता : श्रीमद् तुलसीरामल म०
८. विश्व शांति और उसका मार्ग—व्या. श्रीमद् तुलसीरामल महाराज.
९. अहम्यर्थ (हिंदी)—ले. महात्मा गांधी, संग्राहक अने संपादक : श्रीचंद रामपुरिया.
१०. अस्त्रावली—संपादक : श्रीचंद रामपुरिया
११. दृष्टांत और धर्मकथार्ये : अनुवादक : श्रीचंद रामपुरिया.

[અનુભવધાન ટાઇટલ પેજ ખીજનું ચાલુ]

માર્કડેય ઋષિની મૂર્તિ તરીકે ઓળખાવે છે. અને કપડાં પહેરાવેલી વચલી મૂર્તિને યારીક દષ્ટિએ નિહાળવા અમે કપડાં દૂર કરાવીને જોઈ ત્યારે એ પશુ જૈન મૂર્તિ હોવાનું માલમ પડ્યું છે.

આ ઉપરાંત અહીંથી થોડે દૂર એક ખીજ ગુફા છે તેમાં પદ્માવતીની મૂર્તિ છે અને ત્યાંથી આગળ ચાલતાં એક કુંડ આવે છે તેને 'કાલીકુંડ' કહે છે. આ કુંડને જોતાં જૈનોનું કલિકુંડ તીર્થ હોવાનું સ્મરણ થઈ આવે છે. કેમકે ભગવાન શ્રીપાર્શ્વનાયના ઉપસર્ગનું સ્થળ વિદ્યાચલ પર્વત હતું જે જૈન સ્તુતિઓમાં ઉલ્લેખાયેલ શૈલાદ્રો વિદ્યમુંગે ના શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી સાબિત થાય છે.

આ સ્થળમાં જૈનોનું આવાગમન ન રહેતાં પંડ્યા લોકોએ જૈનોના આ તીર્થને પચાવી પાટી પોતાનું હિંદુ તીર્થ મનાવી બેઠા છે. આ પંડ્યાઓ ગુફાના મંદિરોનું પ્રાચીન શિલ્પ કાર્કજી ન લે એટલા ખાતર અંધારું રાખે છે. પરંતુ અમારા વિહાર દરમિયાન સરકારી અધિકારીઓની મદદથી એને યારીકાર્કથી જોતાં આ તીર્થનું જૈનત્વ ધૂપું રહી શકતું નથી.

(૩) મીરજાપુરથી ૧૦૦ માઈલ પર આવેલા રીવાં રાજ્યનું અન્યથા ધર જોવાનો પ્રસંગ આવતાં સેંકડો કળાપૂર્ણ જૈન મૂર્તિઓ નજરે પડે છે. ખરેખર, આ મૂર્તિઓ મધ્યકાલીન ભારતના ઉત્કૃષ્ટ નમૂનાઓ પ્રતીત થાય છે.

આ મ્યુઝીયમના ક્યૂરેટર એક મુસ્લિમભાઈ છે. તેમણે આ બધી પ્રતિમાઓ ઉપર 'બુદ્ધ' નામની તકતીઓ લગાવી હતી. આ અંગે અહીંના દીવાન સાહેબને વાત કરી ત્યારે તેમણે એ મૂર્તિઓની એક યાદી તૈયાર કરવાનું સૂચવ્યું અને તે અમે તૈયાર કરી આપી. વળી રીવાંની દરઆર કોલેજમાં 'કળા અને સંસ્કૃતિ' વિશે અમારું પ્રવચન પણ ગોઠવવામાં આવ્યું હતું.

આ હકીકતો ઉપરથી અમે જૈન જનતાને ચેતવીએ છીએ અને જૈન તીર્થોનો વહીવટ કરતી અમદાવાદની આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢીને આ વિશે યોગ્ય ભલામણ કરીએ છીએ. સાથે એમ પણ સૂચવીએ છીએ કે, આ પ્રદેશમાં સંશોધનપ્રેમી ખાસ માણસોને રાજીને જૈન સ્થાપત્યોને પ્રકાશમાં લાવવાનો સમય હવે પાકી ગયો છે.

ACHARYA SRI KAILASSAGARSURI GYANMANDIR
SHREE MAHAVIR JAIN ARADHANA KENDRA
Koba, Gandhinagar - 382 007.
Ph : (079) 23276252, 23276204-05
Fax : (079) 23276249

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No, B. 3801 श्री जैन सत्य प्रकाश

दरैके वसाववा योग्य

श्री जैन सत्य प्रकाशना विशेषांक

(१) श्री महावीर निर्वाण विशेषांक

भववान महावीरस्वामीना जवन संघंधी अनेक वेजोथी
समृद्ध अंक : मूल्या ७ आना (टपाळभरती अंक आना वधु).

(२) कुमांक १०० : विक्रम-विशेषांक

सत्राट विक्रमादित्य संघंधी ऐतिहासिक चित्रभित्त वेजोथी
समृद्ध २४० पानांनो इणदार सचित्र अंक : मूल्या दोड रुपिया.

श्री जैन सत्य प्रकाशना जे विशिष्ट अंक

[१] कुमांक ४३-जैनदर्शनमां भासादार डोवाना आशेपोना
जवाण आपता वेजोथी समृद्ध अंक : मूल्या चार आना.

[२] कुमांक ४५-क. स. श्री हेमचंद्राचार्य मठना जवन संघंधी
अनेक वेजोथी समृद्ध अंक : मूल्या त्रणु आना

काची तथा पाकी इधलो

श्री जैन सत्य प्रकाशनी त्रीण, पांचमा, आठमा, दसमा, जनिवारमा,
गारमा, तेरमा तथा बौद्धमा वर्षनी पाकी इधलो तैवार छे.
मूल्या दरैकेनां अढी रुपिया

—जपो—

श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समिति
जेशिंगभाईनी वाडी, वीकंठा, अमदावाद.

मुद्रक : जेविंदलाल जगशीभाई साहू, श्री आरदा मुद्रणालय, पानडार नाग, अमदावाद.

प्रकाशक : ज्योत्सनालाल जेठणदास साहू.

जैनधर्म सत्य प्रकाशक समिति कार्यालय, जेशिंगभाईनी वाडी, वीकंठा रोड-अमदावाद.